

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Yunus MUTLU

TC. Milli Eğitim Bakanlığı Trabzon
Email: yunmutlu@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0082-2680>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 03/02/2025 24/03/2025

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1632589>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Çaykara Yöresi, Çaykara Rumcası İle Arkaik Anadolu Türkçesi Ve Türk Kültürü Ekseninde Etnisite Algısı

Perception of ethnicity in the axis of Çaykara region's Çaykara Greek ,Archaic Anatolian Turkish and Turkish culture

Öz

Çaykara yöresinde konuşulan Rumca ile yörede yaşayan insanların kültürel değerleri üzerinden milliyetçilik algıları ele alınmıştır. Yöredeki etnik oluşum Çaykara'nın coğrafyasıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu anlamda Çaykara'nın yerleşime açılma biçimi ve diğer yapısal unsurlar önemlidir. Buna göre Çaykara'nın iskânı sahilden kırsala değil, kırsaldan sahile doğru gerçekleşmiştir. Değişik sebeplerle göçe maruz kalan Kafkas ve Türk toplulukları, Demirkapı geçidinden giriş yaparak, Solaklı Vadisinden aşağıya yayılmışlardır. Bu topluluklar içerisinde ağırlıklı olarak Kıpçak ve Peçeneklerin olduğu görülür. Anadolu'nun Türk iskânına açılmasıyla Çaykara da zamanla, Türk topluluk ve Beyliklerinin etki alanına girmiştir. Zira Kıpçak ve diğer Türk topluluklarından kalan dil, arkaik Anadolu Türkçesi, temel yaşam biçimleri, inanışlar ile muhtelif kültür unsurları halen ağırlığını korumaktadır. Çaykara'nın Anadolu ile olan bağlantısını Maraşlı Köyü ve Maraşlı kardeşler üzerinden, Rumca etkisini Türk ve Rum unsurlarının bir arada yaşamaları ile Bizans'ın asimilasyon politikasıyla açıklamak mümkündür. Bugün ise bu zaviyeden yörede konuşulan Rumcanın bir zenginlik olduğu ancak etnik anlamda Türklük algısını etkilemediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çaykara, Rumca, Etnisite, Kıpçak, Arkaik Türkçe.

ATIF: MUTLU, Yunus, "Çaykara Yöresi, Çaykara Rumcası İle Arkaik Anadolu Türkçesi Ve Türk Kültürü Ekseninde Etnisite Algısı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 11/1 (Mart 2025), s. (93-133)

CITE: MUTLU, Yunus, "Perception of ethnicity in the axis of Çaykara region's Çaykara Greek ,Archaic Anatolian Turkish and Turkish culture", *Journal of History and Future*, 11/1 (March 2025), pp. (93-133)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

It has been stated that the Greek spoken in Caykara through people's perception about nationalism and cultural values living in the area. The ethnic structure in the area is direct related with the geography of Caykara. For this reason, the way Caykara was opened to settlement and other structural elements are important. Because of this, the settlement of Caykara actualized not from the coast to the countryside, but from the countryside to the coast. The Caucasian and Turkish communities, who were subjected to migration for various reasons, entered through the Demirkapı pass and spread down the Solaklı Valley. It can be seen that the majority of these communities are Kipchaks and Pechenegs. When Anatolia was opened to Turkish settlement, Caykara also came under the influence of Turkish communities and Local Rulers. Because the language inherited from the Kipchak and other Turkish communities archaic Anatolian Turkish, basic lifestyles, beliefs and various cultural elements still maintain their importance. It can be only explain Caykara's connection with Anatolia through Maraşlı Village and Maraşlı brothers, and the Greek influence through the coexistence of Turkish and Greek elements and the assimilation policy of Byzantium. Today, it is clearly seen that the Greek spoken in the region is a richness but does not affect the ethnic Turkish perception.

Keywords: Caykara, Greek, Ethnicity, Kipchak, Archaic Turkish.

Giriş

Yakın zamanlar kadar varlığını koruyan ve bir nesil sonra konuşulmayacak olan Trabzon Rumcası üzerinden, Caykara hakkında birçok kesimden birtakım yorum ve değerlendirmeler yapılagelmektedir. Bu dilin ne içeriği ne yapısal özellikleri ne de Türkçeyle olan münasebetleri hakkında pek bir bilgisi olmayan insanlar siyasal mahiyette birtakım değerlendirmelerde bulunabilmektedirler. Bu çerçevede bu dilin Trabzon'un özellikle Caykara, Dernekpazarı, Of, Sürmene, Tonya ve Maçka gibi ilçelerde konuşulması Caykara özelinden bu dili ve insanlar üzerinde oluşturduğu aidiyet duyguları hakkında bir çalışma yapılmasını akıllara getirmiştir. Trabzon'da konuşulan Rumca üzerine geçmişte birçok araştırmacı birtakım çalışmalar yapmıştı. Bu manada yapılan çalışmalar içerisinde Caykara da yer almıştı. Bu çalışmaları yapanların önemli bir kısmı yabancı araştırmacılardan oluşmaktaydı. Bu araştırmacılar genel olarak bu dilin temel yapısal özellikleri üzerinde durmuşlar, Rumcanın diğer dillerle olan ilişkisi örneğin Türkçe'nin bu dil içerisindeki ağırlığına pek yer vermemişlerdi. Yakın zamanlarda ise Türk araştırmacılar yüksek lisans ve doktora tezleri ile Caykara yerelinden bu dil hakkında önemli saha çalışmalarıyla katkıda bulunmuşlardır. Bu çalışmalar bu dilin yapısal özelliklerinden ziyade insanlara neler hissettirdikleri ve genel kabul konuları üzerinde olmuştur. Ayrıca bu yörede kullanılan Rumca dikkatleri çekmesine rağmen burada konuşulan ve kökeni çok eskilere dayanan Anadolu Türkçesi nereden, nasıl gelmiş ve varlığını nasıl korumuş sorusu irdelenmemiştir.

Bu çalışmada daha önceden yapılan araştırmalarda ele alınmayan Caykara yöresindeki arkaik Türkçe ve burada halen etkilerini kuvvetli bir şekilde gösteren yerel inanışların bir

bütün olarak ele alınması üzerinde durulmuştur. Birçok araştırmacı sadece dil üzerinden yaptıkları çalışmalarla etnik manada neredeyse mikro bir millet inşa etme sürecine girmişlerdi. Buna karşılık ise bu zamana kadar ele alınmayan bütüncül bir bakış açısıyla yöredeki dil, kültür ve halen yaşayan insanların bizzat yaşantıları ve duygularına danışmak suretiyle bir neticeye vardık. Bu manada yörede Rumca diye bildiğimiz birçok kelimenin aslında eski Anadolu Türkçesi, Kıpçakça, Arapça ya da Moğolcadan geçme olduğu gerçeğine ulaştık. Ayrıca Çaykara yöresinde eski Türk kültür ve inanışlarıyla önemli benzerliklerin olduğunu bunun da bu yörede gölgede kalan alanları aydınlatacağı sonucuna vardık. Bu yaşam ve inanış biçimleri İslam’a rağmen neredeyse bir “inanç” düzeyinde kuvvetli ve etkili olmaktadır. Doğum, ölüm, atalara saygı, hayvanlara doğaüstü güçler atfetme, su-ateş anlayışları vb. birçok inanış biçiminin izleri Orta Asya’yı işaret etmektedir.

Yörede konuşulan Rumcanın aynen insanların yaşamları gibi Türkçeyle iç içe geçmiş bir yapısı vardır. Bir cümlenin tamamının Rumca kelimelerle tamamlandığı istisnadır. İnsanlar günlük yaşamlarında kökeninde Türkçe olan kelimeleri bile birtakım eklerle Rumcaya dönüştürmüşlerdir. Esasında ise bu kelimelere Rumca demek doğru değildir. Çaykara yöresi Rumcasında rakamlar 5’ten öteye gitmez. Devamı Türkçe sayılarla tamamlanır. Günler, aylar Türkçedir. Ayrıca Çaykara’da bu yöre Rumcasına dair herhangi bir yazılı kaynak, metin, tablet, yazıt, tabela vb. mevcut değildir. Çaykara yöresinde kuvvetli bir medrese geleneği olduğu bilinmekte olup bu eğitimi alan ve veren insanlarla yapılan görüşmelerde Arapça eserlere yapılan şerh ve notların da hiçbir şekilde Rumca ile düşülmediği tespit edilmiştir. Türk kültürüne mal olmuş atasözleri, Rumca formunda da olsa varlığını bu günlere kadar devam ettirmeyi başarmıştır. Ayrıca bu dilin gırtlak yapısının Arapçaya olan yakınlığı ve Arap harfleriyle ifadesinin daha kolay olmasının da kökende bir Arap etkisi olabileceğini akıllara getirmektedir.

Çaykara yöresinin Türk tarihi arka sayfalarını da kısaca nazarı dikkate alarak halen bu yörede yaşayan insanlarla birtakım görüşmelerde bulunduk. Elde edilen önemli veriler ve sözlü tarih çalışmaları neticesinde etnik kökenlerin Kafkaslar ile Orta Anadolu kentlerine kadar uzanan bir coğrafi arka plana ulaştık. Ayrıca yıllar öncesinde bu toplumun birer neferi olup şu an aramızda olmayan birçok tarihi şahsiyetle geçmiş zamanlarda yaptığımız görüşmeleri kayıt altına alarak burada yazıya döktük. Halen Çaykara’nın Eğridere (Gorgaras), Şahinkaya (Şur), Maraşlı (Paçan), Çambaşı (Anaso), Demirkapı (Hahldizen), Taşlıgedik (Mezire-i Paçan), Gürpınar (Sumbadiyoz), Huşo, Köknar (Aşağı Ogene), Demirkapı (Haldizen), Derindere (Foliza), Çamlıbel (Harhış), Akdoğan (Hopşera) köylerinde yaşayan ve yaşları genelde 50 civarı ve üzeri olan insanla değişik mahfillerde görüşmeler gerçekleştirdik. Bu insanlara Rumcayı, Türkçeyi, nerede nasıl öğrendiklerini, atalarının etnik kökenleri hakkında neler anlattıklarını, kendilerinin kökenleri hakkında neler hissettikleriyle, Çaykara yöresinde 60-70 yaş üstü olanların çokça kullandıkları “Ermeni, (U)Rum dölü” deyimini neden hangi maksatla kullandıklarını sorduk. Bu insanlardan alınan cevaplar sadece kendileri hakkında değil aynı zamanda aileleri ve ataları hakkında da kapsayıcı açıklamalar içermeleri açısından oldukça önemlidir. Ayrıca görüşmecilerin çoğunluğu üniversite mezunlarından oluşmuştur. Bu manada okuyan araştıran insanlardan almış olduğumuz cevaplar çalışmaya ayrı bir nitelik kazandırmıştır. Tüm bunların neticesinde görüşmeciler atalarının genelde Maraş, Malatya, Karaman, Horasan ile Erzurum

gibi şehirlerden göç yoluyla Çaykaraya geldiklerini vurguladılar. Ayrıca her görüşmeci kökenlerini büyük bir aileye dayandırmak suretiyle Türklüğü ve Müslümanlığı konusunda sözel kanıtlar üzerinden kendisini ifade etmiştir.

1. Çaykara Yöresinde Arkaik Anadolu ve Kıpçak Türkçesine Dair Bazı Özellikler

Karadeniz'in kuzeyinde yer alan topraklar eski çağlardan bu yana farklı etkenler neticesinde büyük göçlere maruz kalmışlardı. Orta Asya çıkışlı İskitlerin, Kimmerler'in, Kıpçakların, Peçeneklerin ve diğer Turani toplulukların Karadeniz'in kuzeyinde birtakım kavimlerin baskısı sonucu göçe mecbur tutulmaları ile başlayan ve yakın çağlara kadar devam eden göç dalgaları yaşanmıştır¹. Birkaç asra yayılan bir süreç içinde zikredilen bu sahaya giren Türk kavimleri burada bulunan diğer kavimleri batıya sürmüş ve buraları kendilerine yurt edinmişlerdi². Bu göç dalgalarını Güneydoğu Karadeniz istikametinden Trabzon ve Karadeniz'e en kısa yoldan bağlayacak olan nokta Çaykara olmuştu. Coğrafi yapı olarak Solaklı Çayı'nın oluşturduğu doğal hat ve onun Kafkaslarla bağlantı noktası olan Haldizen (Demirkapı), Trabzon ve Çaykara tarihinin şekillenmesinde çok önemli bir fonksiyona haizdir³. Bizans, art arda gelen bu topluluklarla ilişkiler kurarak, onlardan ordusu için asker ve azalan nüfusu için yeni kaynak oluşturmuştu. Hunlar, Avarlar, Hazarlar, Sabirler, Bulgar Türkleri, Uzlar, Peçenekler, Kıpçaklar, Kumanlar ve diğer Türk boyları Bizans tarafından 5. ve 11. asırlar boyunca bu kritik bölgelere ileri karakol vazifesiyle yerleştirilmişlerdi⁴. Örneğin bir Türk boyu olan Bulgarların alt kollarından olan "Çenge" adından gelen ve Of ile Bayburt arasındaki sarp dağlara verilen "Çengelistan" deyişi, Bizans yerleştirme politikasına bir kanıt olsa gerek⁵. Ayrıca "çenge" terimi Çaykara yöresinde çene yerine kullanılan olağan kalıplardan birisidir. Bizans ayrıca bu toplulukların olası saldırılarından korunmak için bunlar üzerinde Hristiyanlaştırma ve Rumlaştırma faaliyetleriyle asimilasyon politikalarını canlı tutmaktaydı. İşte Hristiyanlaştırılan bu Türk toplulukları içerisinde Peçenek, Bulgar, Kıpçak ve Oğuz boyları da bulunmaktaydı⁶. Bu bölgenin bu kritik özelliği benzer şekilde Osmanlılar döneminde de devam etmişti. Zira bu ileri karakolu muhafaza etmekle vazifeli devlet görevlilerinin, Çaykara'nın en eski yerleşim yerlerinden olan Paçan'da konuşlu oldukları tarihi kayıtlarla muhkemdir⁷. Bu farklı etnik toplulukların benzer nedenlerle bir arada bulunmaları çok kültürlüğü de beraberinde getirmişti. Bu zorlama şartların kaderleri birleştirdiği coğrafyaya, Çaykara'yı da eklemek mümkündür.

Bu şartlarda bir arada yaşamak ve iletişim kurmanın en önemli aracı olan dil, etkileşime maruz kalacak olan ilk kültürel öge olmuştu. Bu anlamda Türk toplulukları gerek bu etkileşimin gerekse Bizans'ın Hristiyan dili olarak Rumca'yı ve Helen kültürünü empoze çalışmaları sonucunda iki dillilik durumu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla diller

1 Ahmet Gökbek, *Kıpçak Türkleri Siyasi ve Dini Tarihi*, İstanbul 2021. s. 24.

2 Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodokslarının Kimlikleri Üzerine Bir Değerlendirme "Türkler"*, Ankara 2002, 6. Cilt, s. 377.

3 Haşim Albayrak, *Of ve Çaykara*, Ankara Şubat 1986, Cilt:1, s. 25.

4 Orhan Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji*, İstanbul 1999. s.216.

5 Albayrak, a.g.e. s.128.

6 Zeki Veleli Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1947, s. 199-200.

7 Albayrak, Of ve Çaykara, a.g.e. s. 126.

üzerinden başlayan benzeşme, coğrafyanın değişime yeterince izin vermemesi nedeniyle bugünlere kadar taşınmıştır. Sahil kesime göre nispeten daha kapalı bir özellik gösteren bu yörede her ne kadar iki dillilik görülse de gözden kaçırılmaması gereken bir arkaik Türkçe kullanımı mevcuttur. Trabzon ağızlarında görülen ses özellikleri bölgeyi Göktürk ve Uygur Türkçesine bağlar⁸. Bazı araştırmacılar Trabzon yöresinde kullanılan Türkçe'nin etnik kökenle bağlantılı olarak 1071 Malazgirt Savaşı'nın çok öncesine dayandığını ortaya koymaktadırlar. Bu tezlerden bir başkası ve en önemlilerinden birisi Kıpçakça'nın varlığına dairdir⁹. Kıpçaklar, üç ayrı dönemde ve biçimde sistematik olarak Doğu Karadeniz'e yerleştirilmişlerdi. Bugün bu bölgede Kıpçaklara dair birçok kültürel kalıntının varlığı korunagelmıştır¹⁰. Doğu Karadeniz'in özellikle Trabzon coğrafyasında Kıpçakların dil varlıklarına dair ilgi çekici kalıntılara rastlamak mümkündür¹¹. Örneğin haçan, uşak, afkurmak, ula, yüklü¹², gız, kitmek, ev¹³, burgu, bıçkı (testere), dıvar¹⁴ (duvar), yiğne (iğne)¹⁵, yüksük (yüzük), gene, oynaş, üvey, kuma, kenç, ekiz (ikiz), oğul (genel manada çocuk), ruspi (fahişe), murdar, ahmak, zalım, talaş, baht, bükri (kambur, burgu), kart, mefluç (felç), ekindü (ikindi), gavur, tanık, tüy (kıl), böz (bez), ana, kopça, yaşmak (baş örtüsü), avrat, tişi (dişi), kapu, avli (avlu), mih (çivi), tekne (leğen), senek, halı, kilim, bilevu (bileme aracı), kavut (kavrulmuş buğday), sarmusak, eruk, terek (ağaç raf)¹⁶, ıyal¹⁷, ana, ander, çabula, dalda¹⁸, gerdel, tutacak, köz, çıyan, çise, gerdanlık, gibi sözcükler öz Türkçe olmakla

- 8 A.Mevhibe Coşar, "Bir Kimlik İşaretleyicisi Olarak Dil Ve Trabzon Ağızlarında Arkaik Hususiyetler" *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C:1, S:1, Trabzon 2015, s. 248
- 9 Ayşe Öztürk, "Karadeniz Bölgesi İle Macaristan Kuman-Kıpçak Coğrafyasının Karşılaştırmalı Halk İnançları", *Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, C: XVII, S: 66, Samsun 2020, s. 385-421.
- 10 Recep Toparlı, "Kıpçak Dili ve Edebiyatı", Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, "Türkler", Cilt: 5, s. 1558.
- 11 Can Özgür, "Doğu Karadeniz Ağızlarında Kıpçakça Üzerine Tespitler" *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S: 13, Yıl 2002, s.122.
- 12 Çaykara yöresinde hamile kadınlar için kullanılmaya devam eden bir terimdir. Hamile olan hayvanlar için de kullanılır. Aynı terimi halen Kıpçaklar arasında kullanılmaya devam etmektedir. (Ahmet GÖKBEL, "Kıpçaklarda Sosyo, Ekonomik ve Dini Yapı", "Türkler" 3. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, s. 179..
- 13 Ev genel manada tam yerleşimi ifade eden köylerdeki barınaklar için kullanılır. Yörede benimsenen yarı göçebe yaşam kültürünün önemli bir parçası olan Kom da ya yaylada bulunan barınaklar için ise "kom" ve "yayla" terimi kullanılır. Bu yerleşim yerlerindeki barınaklara bir nevi çadır nazarıyla bakılmaktadır. Ev terimi, yarı göçebe kültürünü benimseyen Kıpçaklarda da ana yerleşim yerindeki barınağa karşılık gelir. (Ahmet GÖKBEL, Kıpçaklarda Sosyo, Ekonomik ve Dini Yapı, "Türkler" Cilt: 3, Ankara 2002, s. 179.
- 14 Jale Demirci, "Codex Cumanicus", "Türkler" Cilt: 3. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, s. 1284.
- 15 Peter G. Golden, "Kıpçak Kabileleri Üzerine Notlar: Kimekler ve Yemekler", "Türkler" Cilt: 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1341.
- 16 İlker Berber, "Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözcüklerinde Sosyal Ve Kültürel Yaşam, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüsek Lisans Tezi*, Denizli 2019, s. 224-322.
- 17 İlker Berber, "Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözcüklerinde Sosyal Ve Kültürel Yaşam, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüsek Lisans Tezi*, Denizli 2019, s. 44. İyal, Kıpçaklarda kullanıldığı gibi Çaykara'da da aile efradını ifade eden bir kavramdır.
- 18 Necati Ağırlioğlu, "Çaykara Türkçesinin Kelimeler ve Diğer İlçelerle Ortak Kullanılanlar, [Çaykara Türkçesinden Kelimeler \(çaykaragundem.com\)](https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf). 25.04.2018._Çaykara'da "dalda" olarak kullanılan

diğer Türk devletlerindeki Kıpçak Türkçesiyle eşleşmektedir¹⁹. Ayrıca Çaykara yöresinde hayvancılığın vazgeçilmez bir yerleşim, konaklama merkezi olan ve düzlük manasına gelen “kom” deyiimi Kıpçakça’dan geçme bir terimdir²⁰. “Kom”un yerleşime uygun bir yer olmasıyla “konmak” arasında bir anlamsal bağ olsa gerektir. Kovi²¹, kovuk²² ile Çaykara’nın bir yaylası olan Sakarsu/Şekersu (şakar, sugar²³) Kıpçak dilinden gelmektedir²⁴. Ses ve yapı yönünden kullanılan dilin Orta Asya ağızlarıyla ve arkaik Anadolu Türkçesiyle benzerliği vardır. Örneğin İlan (yılan), ayaz, tuman (sis), çubuk (baston, odun parçası), çerçi (tüccar) gibi terimler gösterilebilir²⁵. Bugün Çaykara ağızlarında görülen diğer bazı bazı özellikler bu arkaik özelliklere ışık tutmaktadır. Örneğin Kelime başındaki -g’lerin -k, -d’lerin -t, -b’lerin -p haline dönüştürülmesi; düzlük ve yuvarlaklık kuralına uyulmaması, ön seste -b, ünsüzünün korunması; ek fiillerin devrik kullanımı, iki fiilli kullanım biçimleri bu minvalde sayılabilir.

Trabzon’un fethinden hemen sonraki tapu tahrir defterlerinde, 15. yy’da bölgede Türkçe’nin kullanıldığına dair pek bir kayıt yoktur. Ancak araştırmacılar, Türkçe’nin yöreye 14. yy sonlarında girmeye başladığı ve şekillendiği üzerinde durmaktadırlar²⁶. Buna istinaden Trabzon ağızları üzerinde yapılan çalışmalar, Orta Asya ve Anadolu’daki birçok Türk boyunun kalıntılarına rastlandığını ortaya koymuştur²⁷. Buna göre Trabzon ağızları ses ve yapısal olarak arkaik birtakım özellikler taşımaktadır. Uzun yıllar yörede konuşulan Rumca ile etkileşim halinde olduğundan değişime uğramasına rağmen temel özelliklerini koruyarak bugüne kadar taşınmıştır²⁸.

kelimenin kökeni “dulda”dan gelir. Çaykara’da genelde yağmurdan korunaklı bir yer manasında kullanılır. Saçak altı, ağaç altı, taş kovuğu gibi. Ancak ev bark anlamında da kullanılır. “*Dulda ise gölge, siper, kuytu yer, barınılacak veya sığınılacak yer manasında olup, aynı mahiyette bir manası vardır. Sümerce dul (=örtmek, örtünmek, kapamak), Akad’ca tillu (=höyük, üzeri kapatılan barınak yeri), Arapça’da tel (=höyük, tepe) şeklinde tarihsel bir değişim süreci geçirmiştir. Kürtçe talde (=gölge, kuytu yer) sözü bir olasılıkla Moğolcaya intikal ederek, Moğolcada dulda (=gölge yer) şekliyle yayılım göstermiştir. Anadolu’da dalda şekliyle de telaffuz edilmiştir. Kimi yörelerde ‘saçak’ karşılığında telaffuz edilmektedir*”. Kaynak : <http://aksozluk.org/dulda>.

- 19 Özge Koç, M. Yavuz Alptekin, “Siyasal ve Kültürel Yönleriyle Trabzon’da Muhafazakarlık”, *Karen, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:2, KTÜ Trabzon 2016, s. 139.
- 20 Hakan Aydemir, “Macaristan Kuman-Kıpçaklarından Kalan Bir Sayışmaca Üzerine Dilbilimsel Açıklamalar”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı’nda), S.18, Ankara Güz 2018; (18) 13-30, s. 200.
- 21 Gökbek, *Kıpçak Türkleri a.g.e.*, s. 23.
- 22 Çaykara yöresinde “kimsesi yok” manasında “ağaç kovuğundan çıkma” deyiimi oldukça yaygındır. Ahmet Gökbek, “Kıpçak ve Kumanlar”, *Türkler* Cilt: 2., Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, s. 1282.
- 23 Mualla Uydu Yüce, “Kıpçaklarda Toplum ve Kültür Hayatı”, *Türkler*, Cilt: 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 244
- 24 Can Özgür, “Kıpçakların Dili”, *Türkler*, Cilt: 3., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1267
- 25 Türkdoğan, a.g.e., s.218.
- 26 Zeynep Korkmaz, “Trabzon Ağızları Üzerine Değerli Bir Araştırma ve Düşündürdükleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, S. 50, 2002/2, s. 71
- 27 Mevhibe Coşar, “Trabzon Ağızlarında Bir Fiilin Kullanılması”, *KTÜ, Dil Araştırmaları*, S: 7, Güz 2010. s. 77.
- 28 Korkmaz, Trabzon Ağızları, a.g.m., s. 70.

Çaykara’da uzun zamandır iki dilliliğin olduğu ve bu iki dilin ana dil seviyesinde kullanıldığı görülür. İki dilliliğin tanımlanması ve ölçütleri konusundaki yaklaşımlar Çaykara’daki durum hakkında geçerliliğini korumaktadır. Buna istinaden Çaykara’da hem arkaik Türkçe hem de yöreye has Rumca, gündelik dilde dönüşümlü olarak kullanılabilmektedir.²⁹ Bu dil ilişkisi her iki dilin birbirine karıştırılarak kullanılmasına uygun olarak sürdürülmektedir. Bu yörede iki dilliliğin ortaya çıkmasında taraflar arasında sosyal veya iktisadi münasebetlerin etkili olduğu bilgisinden hareketle Çaykara’daki durumu da açıklamak mümkündür³⁰. Buna göre Rumcanın yörede nasıl öğrenildiğine dair bilgiler sorgulandığında, Çaykara’nın ilk merkezi yerleşim merkezlerinden olan Koldere’nin (eski adıyla Vahtanç) buna vasat oluşturduğu görülür. Burada Rumların da yaşadığı ve değişik zanaatlarla iştigal ettikleri dolayısıyla Çaykara’nın değişik köylerinde ikamet edip bu kişilerle arz talep çerçevesinde iletişimde bulunan yöre sakinlerinin bu dili öğrendikleri bilgisi oldukça yaygındır³¹. Bu etkileşimin sonucunda kendi kaynak dilleriyle Rumca karıştırılmak suretiyle yeni bir dil meydana getirilmiştir. Bu karışımın neticesinde ise dil kalıp ve yapılarında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir.

Kültürel ilişkilerde olduğu gibi dilde de temas yoğunluğu artıkça zayıf dil baskın olandan daha çok etkilenir. Bununla beraber zayıf olan dil de baskın dili etkiler.³² Çaykara’da birçok kişiyle yaptığımız görüşmede insanların Rumca’yı yaygın olarak kullandıklarını hatta bazı kişilerin 70-80 sene önce Türkçeyi hiç bilmedikleri bilgileriyle karşılaştık. Buna karşılık Rumca’yı hiç bilmeyenlerin olduğu gerçeğine de ulaştık. Ancak Rumca’yı araştıranların, buradaki Türkçe’nin tüm arkaik kalıp ve yapılarıyla bu günlere kadar nasıl geldiği üzerinde durmamaları önemli bir ayrıntıdır³³. Halbuki bu durumu yöredeki yer adları üzerinden de açıklamak mümkündür. Buradaki Türkçe kullanım biçimi resmi olarak okullarda öğretilen bir tarz değildir. Bu eski ve köklü bir geleneğin bakiyesidir. Bu dil yapısıyla beraber yöredeki zengin inanış ve yaşam biçimleri, kökenin Orta Asya ve Anadolu Türk kültürüyle bağlantısını ortaya koymaktadır. Ayrıca Çaykara yöresinde kullanılan Türkçe içerisindeki birçok kalıbın Balkanlarda yaşayan Türk dilleri ve Azeri diliyle de benzerliği ortaya konulmuştur³⁴. Ayrıca yörede konuşulan Türkçe’de bir yabancı dilden kalan ağız ve aksanların yer almaması önemli bir başka veridir.

Kültürün toplumlar için en önemli yansıma göstergelerinden birisi dildir. Trabzon ağızları üzerine yapılmış olan çalışmaların ağırlıklı sonucu Trabzon ağızlarını şekillendiren ilk tabakanın Trabzon Rumcası değil de Kuman-Kıpçak unsurlarının olduğunu ortaya koymaktadır.³⁵ Trabzon ağızlarında bulunan birçok özelliğin Trabzon Rumcasından

29 Tuğçe Genç, “Trabzon Örneğinde Türkçe Rumca Dil ilişkisi”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2021. s. 6.

30 Yağmur Dönmez, “*Ulus-Devlet, Milliyetçilik Ve Etnik Kimlik: Bir Çaykara Etnografisi*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2019. s. 70

31 M.M. ile görüşme, Görüşme Yeri: Çambaşı Mahallesi, Görüşme tarihi, Eylül 1997.

32 Genç, Trabzon örneğinde, a.g.e., s. 7.

33 Korkmaz, a.g.m., s. 38.

34 Aydemir, a.g.m, s.13-30.

35 Genç, a.g.m., s. 21.

kaynaklı değil de Kıpçakçadan geçtiği görülür. Örneğin yöre Türkçesi üzerinde oldukça etkili olan “-k” ve “-t” seslerinin Kıpçak etkisiyle oluştuğu görülür. Bu yapı 13. yüzyıl Anadolu Türkçesine kadar uzanır. Bu manada yörede sık sık kullanılan bağlaçlardan olan “haçan” deyimini Eski Anadolu Türkçesinde de sıkça kullanılmaktaydı. Bu kelime yörede hem bağlaç olarak hem şart ve şimdiki zaman cümlelerinde, Çağatayca’da olduğu gibi kullanılır. Örneğin “haçan yaşın gider dizlerin de tutmaz”³⁶. Yine Trabzon ağızlarında ek fiilin devrik olarak kullanılmasının arkaik Türkçenin bir özelliği olduğu sonucuna varılmıştır³⁷.

Eski Anadolu Türkçesiyle bir diğer benzerlik fiil kullanımıyla ilgilidir. Trabzon ağızlarında gördüğümüz ve Çaykara yöresinde de sıklıkla kullanılan fiillerin art arda gelmesi yaygındır³⁸. Anlamı güçlendirmek amacı da olan bu tarz, günlük konuşma biçiminin rutindir. Örneğin “gelme de gelmezsin”, “söyleme de söylemezsin”, “yatma da yatamam” gibi kelime sıralamaları neredeyse her cümle içerisinde kullanılır³⁹. Bu tür söylemleri eski Türk abideleri ile Dede Korkut hikâyelerinde de görmek mümkündür. “Dinle dinle, “boy boyla, “soy soyla” gibi⁴⁰. Bu fiil kalıbının yörede konuşulan Rumcaya da sirayet ettiği görülür.

Trabzon ağızının da yer aldığı Kuzeydoğu ağızlarında görülen en önemli özelliklerden birisi kök ve ek ünlülerindeki kalınlaşmadır. İlk hecelerinde “-ö” ve “-ü” bulunduran kelimelerde daha sık görülür. Örneğin “böyle” kelimesi yöre ağızlarında “boyle” şeklinde kullanılır. Bir diğeri belli seslerde meydana gelen incelmelerdir. “-ı” sesi çoğunlukla “-i” sesine dönüşmektedir. Örneğin, yün/ yun, kaldı/kaldi, yaptı/yapti şeklinde telaffuz edilmektedir. Yine kuzeydoğu ağızlarında “-i” ünlüsü, “-u”, “-ü” ünlülerinin yerinde kullanılır.

Trabzon ağızlarında yaygın olan özelliklerden birisi kelimelerde kullanılan düzenli ve kurallı bir yuvarlaklaşmadır. Düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğu bölgenin konuşma diline hâkim olan en önemli unsurlardandır. Bu yuvarlaklaşma eski Anadolu Türkçesinin en karakteristik özelliklerinden birisidir⁴¹. Çaykara yöresinde çok belirgin olarak kullanılan bu yapıdaki birkaç kelime, yedik/yeduk, yaptık/yaptuk, çalıştık/çalıştuk şeklinde neredeyse bütün fiil kullanımlarında görülür⁴².

Trabzon ağızlarında görülen ve arkaik Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtan bir diğer özellik ünlü ve ünsüz uyumsuzluğunun bulunmasıdır. Ekseri -k, -g, -l, -t, -d, -n ünsüzlerinin bulunduğu kelimelerin kullanılışında uyum bozukluğu yapılır. Trabzon ağızlarında sıklıkla rastlanabilecek tatli, demluk, baluk, kitluk, çati örnekleri buna misal getirebilir.

36 Bernt Brendemoen, “Anadolu Ağızlarındaki Sözdizimi Üzerine Bir Not”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume Sayı:3/3, Bahar 2008. s.4.

37 Korkmaz, a.g.m.,s. 83.

38 Coşar, a.g.m.,s. 77.

39 Coşar, a.g.m., s. 248

40 Coşar, Trabzon ağızları, a.g.m., s. 77.

41 Korkmaz, Trabzon Ağızları a.g.m., s. 81.

42 <https://www.caykaragazetesi.com/sanat/ahmet-usta-ekmegini-tastan-cikariyor-70418/>

Kuzeydoğu ağızlarında olup en eski Türkçe kullanımlardan birisi de mevcut olan “-n” sesinin “-v” ye dönüştürülerek kullanılmasıdır. Örneğin yalnız kelimesi Trabzon ağızlarında “yalav(ğ)uz” olarak yaygın biçimde kullanılır. Yine bir başka ölçüt şimdiki zaman ekindeki değişimlerdir. Şimdiki zaman eki olan -yor, Trabzon ağızlarında yerini -y, -i, -yi, -yur, -yür, -yır, -yir, -yer gibi eklere bırakır. Bunun örnekleri de adeta günlük konuşma dilinin ta kendisidir. Örneğin kaçay, yapayur, söyleyur, çabalayur, biçeyur, keliyur, keçur, alıyur gibi örnekleri arttırmak mümkündür⁴³.

Kuzeydoğu ağızlarının dikkat çeken biçimsel özelliklerden biri -miş -miş ekinin sadece -miş şeklini korumuş olması da bir başka arkaik Türkçe özelliğidir. Örneğin Trabzon ağızlarında rastlanan almişum, olmuş, okumış, kelmiş, yapmış örneklerinde olduğu gibi bu ek yapısı tek biçimli olarak kullanılmaktadır. Kuzeydoğu ağızlarını diğer Anadolu ağızlarından ayıran önemli bir özellik de hâl eklerinde rastlanan görev değişikliğidir. Trabzon ağızlarının bir diğer özelliği ve Çaykara yöresinin çok belirgin olarak kullanılan -y ünsüzü önündeki geniş ünlülerin uzatılmasıdır. Yapayuurum, keseyuurum... gibi. Bir de yörede “b, c, ç, d, g, k, p, t” ünsüzlerinin sürekli “l, m, n, r, y, f, ğ, h, j, s, ş, v, z” ünsüzlerine dönüştüğü görülür. Örneğin çecuk gibi. Bir diğeri zamir kökenli teklik ve çokluk 1. ve 2. şahıs bildirme eklerinin genellikle dar, yuvarlak ve kalın olduğu görülür. Bu tür örnekler de günlük konuşma dilinde oldukça yaygındır. Gireceğim/gireceğüm, bakarsın/bakarsun, gezersin/gezersun, yaparsın/yaparsun; ona/oğa, önde/öğünde, bana/bağa, önüne/oğune gibi örneklerle rastlamak mümkündür.

“-G” sesi “-k” (görmek/körmek, giymek/keymek, gelmek/kelmek), -k sesi -ğ sesine (çakıl/çağıl), “-n” ünsüzü bazen “-ng” bazen de “-nin” sesine dönüşür. Örneğin yeni/yengi, anmak/ankmak örneğinde olduğu gibi. Yine “-n” sesinin “-ğ” ile değiştirilerek kullanıldığına da rastlamak mümkündür. Örneğin yalnız/yalağuz, anmak/ankmak gibi kullanımlar da Eski Anadolu Türkçesi formundadır⁴⁴. “-D” yerine “-t” sesinin kullanılması da Doğu Karadeniz’de Göktürk ve Uygur etkisi olarak vasıflandırılmaktadır⁴⁵.

Çaykara yöresinin şimdiki zaman bağlantı ünlüsü olarak kullandığı, “-a”, “-u” sesleri eski Anadolu Türkçesi ile benzerlik göstermekte dolayısıyla bu kullanım biçimi de arkaik bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, tutayurum, biçeyurum, taşıyurum gibi. Ancak bu yapının Kıpçak Türkçesi ve Azeri dilleriyle de benzerlik gösterdiğini savunan araştırmacılar bulunmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde yer alıp bugün Çaykara yöresinde yapısal özelliklerini koruyan durumlardan bir diğeri dil benzeşmesidir⁴⁶. Haber/heber, Hamit/Hemit, Hamdi/Hemdi, Sait/Seyid, nasip/nesip, sohbet/sehbet, vasiyet/vesiyet, hayırlı/heyirli, mahalle/mehelle, eşit/işit, keçe/kiçe, gece/gice gibi kullanımlar örnek verilebilir⁴⁷. Yine yörede ilerleyici benzeşmeler de yaygındır. Yok idi/yoğidi gibi.

43 Zeynep Korkmaz, “Anadolu Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller”, *Belleten*, 2007, s. 93.

44 Coşar, Bir Kimlik, a.g.m., s. 247.

45 İbrahim Tellioğlu, “Doğu Karadeniz Kıpçakları” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S: 48, Samsun 2015. s 72.

46 Korkmaz, Anadolu Rumeli, a.g.m., s.. 92.

47 Gökbel, a.g.e., s. 164.

Yukarıda verdiğimiz kullanım örnekleri eski Anadolu Türkçesi ve Orta Anadolu Çankırı, Kastamonu yöreleriyle de benzerlik göstermektedir. Ayrıca Çaykara yöresinde toplam 532 adet mahalli Türkçe kelime tespit edilmiştir. Bunun yanında Çaykara'daki Türkçe kelimelerin Trabzon'un bazı ilçeleri ve Bayburt ile ortak olduğu görülür. Buna göre Çaykara'nın İkizdere (Anzer kelime varlığındaki 300 kelimenin %90'nıyla aynı) ile 125, Bayburt ile 63, Köprübaşı ile 73, Akçaabat ile 452 ortak kullanıma dair kelime bulunmaktadır⁴⁸. Bu kelime benzerliklerinin Trabzon'un en doğusu ile neredeyse en batısındaki ilçelerde en yüksek düzeyde olmaları kültürel ya da kökendeki yakınlığın bir başka kanıtıdır.

2. Çaykara Rumcası ve Genel Özellikleri

Çaykara yöresinde kullanılan ve adını yöre insanlarının Rumca olarak koydukları sırf bu dil üzerinden bir millet tanımlaması yapmak doğru olmayacaktır. Zira Osmanlı tarihi bunun bu şekilde olamayacağına dair çokça örnekle doludur. Buradan birkaç örnek vererek asıl konuya geçelim. Avrupalılar, Osmanlı Devleti'ni Türk devleti olarak tanımlamalarına rağmen, 15. yüzyıldan itibaren Araplar, İran, Orta Asya, Endonezya dahil tüm İslam dünyası "Rumi" olarak vasıflandırmışlardı. Aslında bundan kasıtları Roma İmparatorluğu'nun mirası üzerinde oturan ve ona hâkim olan Osmanlı ve Türklerden başkası değildi. Çin kaynakları da bu terimi aynı şekilde Osmanlıları ifade edecek şekilde kullanmaktaydılar. Yıldırım Beyazıt Niğbolu savaşından sonra "Sultan-ı İklim-i Rumi" olarak vasıflandırılmıştı. Belli bir dönemden sonra Osmanlı devlet adamları, şairler, aydınlar "Rum" ile ilgili değişik şekillerde vasıflandırılmışlardı. Örneğin "Sultan-ı Rum" (Osmanlı padişahları için), "rumi" (yöneticiler için), "ulema-i rumi" (alimler için), "şuera-yı rum" (şair ve entelektüeller için), "gaziyan-ı rum" (gaziler için) kullanılmaktaydı. Bir diğer örnek Osmanlıların Amasya, Sivas Tokat'ı birleştirerek "Rum Beylerbeyliğini", 1413'te kurarak buraya "Rumiye-i Suğra" (küçük Rumeli) adını verdikleri görülür⁴⁹. Portekizliler 16. yüzyılda zengin tarih ve edebiyatlarına "rumes" deyimini Osmanlıları tanımlamak için sokmuşlardı⁵⁰. Hacı Bayram Veli üzerinde bir çalışma yapan Fuat Bayramoğlu, Hacı Bayram Veli'den "Şeyh-ul Rum" olarak bahsedildiğini kaydeder. Mevlâna için "Molla-i Rum" deyimini kullanılır. Hacı Bayram Veli'nin Anadolu erenlerinin Piri olduğu düşünüldüğünde Türklük ve Rumluk arasındaki yakın ilişkiyi anlamamız daha da kolay olacaktır.

1923 yılındaki mübadeleye kadar Trabzon sahilinde de konuşulan Rumca daha sonra nispeten şehirle bağlantısı daha az olan dağlık kesimlerle sınırlı kalmıştır⁵¹. Trabzon'un fethinden itibaren birçok köyde Rumlar ve Türkler beraber yaşamaktaydılar⁵². Bunun

48 Ağırlioğlu, a.g.m., [Çaykara Türkçesinden Kelimeler \(caykaragundem.com\)](http://caykara-turkcesinden-kelimeler.com)

49 Mithat Sertoğlu, *Rum Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1958. s. 269-270.

50 Salih Özbaran, *Bir Osmanlı Kimliği 14. 17. Yüzyıllarda Rum/Rumi Aidiyet Ve İmgeleri*, Kitap Yayınevi LTO, İstanbul 2004, s.24-56.

51 Korkmaz, Trabzon Ağızları, a.g.m., s.73.

52 Bugün Trabzon'un birçok ilçesinde Rumca yerleşim yeri adına ya da Rumca formuna sokulmuş isimlere rastlamak mümkündür. Varvara, Sifla (Karanlık), Mesahor (orta köy), Moğola, Metinganiya, Mahura (Siyah), Zobunlu, Şinik, Kada (Aşağı) gibi. Bunlar içerisinde Akçaabat'ta olan "Şinik"le, "Kada" nın; Çaykara'daki "Şinek" ve "Kadahorla" benzerliği de dikkatleri çeken ortak terimlerdenidir.

öncesinde ise yörede kuvvetle bir Hristiyan Türk etkisinden de bahsetmek gerekmektedir⁵³. Zira buradaki Türk fonetiğinde görülen kelime ve kelime bilgisi genelde Rumca olarak bilinmesine rağmen aslında Türk etkisinin baskın bir karakterinin bulunduğunu ifade etmek gerekmektedir. Dolayısıyla yaşam biçimleri ve diller de ister istemez bu toplumlar arasında bir transfere sebep olmuştu. Örneğin 1835 nüfus sayımına göre Akçaabat'ın, toplamı 91 olan köy ve mahallelerinin 57'sinde sadece Müslümanlar, 6'sında sadece gayri müslimler yaşamaktaydı. 28 köyde Müslümanlarla gayri müslimler beraber yaşamaktaydı⁵⁴. 1900'li yılların başlarına kadar Özdil Beldesi'nde Türk, Rum ve Ermenilerin beraber yaşadıkları bilinmektedir⁵⁵. Bugün Akçaabat, Yomra, Arsin gibi ilçelerde; Çaykara, Tonya, Maçka gibi ilçelerde konuşulduğu gibi bir Rumca kalmamasına rağmen bazı kelimelerin varlığı, yer isimleriyle beraber süregelmiştir. Bu dilin sahilde varlığını sürdürememesinin nedeni şehirleşme ve kültürleşmeye olan açıklıkla alakalıdır. Sahildeki değişim hızı, ekonomik ve kültürel eğilimler ve diğer kentlerle olan temas bunda etkili olmuştur. Kırsalda ise kapalılıktan dolayı değişim daha yavaş gerçeklemiştir. Bunu Çaykara'nın şehirle erken teması neticesinde yansıtan köyler de bulunmaktadır. Buradaki bazı köylerde Rumcanın konuşulmasına karşı gösterilen bilinçli direnç neticesinde birçok köy, Rumca konuşulan köylerle çok yakın olmasına rağmen Rumcaya kendisini kapatmıştı⁵⁶. Bu köyler Maraşlı (Paçan), Kumlu (Mimilos), Ataköy (Şinek), Şahinkaya (Şur) gibi merkezlerdi. Bunlardan Maraşlı'nın kalıplarını kırıp, sınırları aşarak eğitim ve bürokrasiye diğer köylerden önce açılması kendilerine böyle bir öncelik sağlamış oldu. Bundan dolayı da çok yakın zamana kadar Maraşlılar, Maraşlı'nın hemen yanı başında bulunan ve Maraşlı köyünden ayrılarak kurulan, Çambaşı (Anaso-i Paçan) ile Taşlıgedik (Mezire-i Paçan) mahallelerinde Rumcanın konuşulmasını tahkir edici bir durum olarak görmekteydiler.

Rumca uzun süre Ukrayna, Rusya Gürcistan gibi ülkelerde kullanılagelmiştir⁵⁷. Zira 1. Dünya savaşı arifesinde, 1913'te Çaykara'nın Uzuntarla (Alisinos) köyünden iş bulmak amacıyla Batum'a giden Hacı Hasan Keskin gibiler bu coğrafya boyunca iletişimlerini başka türlü sürdüremezlerdi.⁵⁸ Ancak bu coğrafyada Türkçenin de her köyde mümessillerinin olduğunu da ilave etmek gerekmektedir. Çaykara yöresinde kullanılan ve yöre halkı tarafından genelde Rumca olarak tanımlanan bu dil, araştırmacılar tarafından değişik şekillerde isimlendirilmiştir. Örneğin Trabzon Rumcası, Pontus Rumcası ya da Rumeika gibi⁵⁹. Bu çalışmada biz yöre insanının tercih ettiği "Rumca" terimini kullanacağız. Çaykara Rumcası Trabzon'un diğer ilçeleri olan Tonya, Sürmene, Of, Dernekpazarı ve Maçka ilçelerindeki kullanım biçimleriyle çoğunlukla benzer olmakla beraber içerik

53 Tellioğlu, a.g.m., s. 61.

54 Mustafa Ali Uysal, Kazım Kartal, "Miladi 1840-1850 Tarihli Reaya Defterine Göre Trabzon Vilayeti Akçaabat Nahiyesinde Yaşayan Rum Nüfusunun Demografik ve Sosyo Ekonomik Yapısı", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektornik Dergisi*, S:11(1), 2020, s. 136-142.

55 E.Ç. ile görüşme, Yer, Çambaşı Mahallesi, Yaş 61. Görüşme tarihi, 03.09.2024.

56 Dönmez, a.g.e., s. 70.

57 Korkmaz, Trabzon Ağızları a.g.m., s. 73.

58 Kemal Çuman, *Haykırışlar Yüzüncü Yılında Cumhuriyetin Çınarları*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon 2023. s. 188.

59 Genç, Trabzon örneğinde, a.ge., s. 28.

olarak ayrıldığı kısımlar olabilmektedir⁶⁰. Hatta Çaykara'nın kendi içerisinde bile örneğin Uzungöl ile Çambaşı veya Huşo mahallerinde ufak tefek kullanım farkları vardır. Bu fark az da olsa kullanılan kelimelerin farklılığı ve kelimelerin aldıkları ön ya da son eklerle ilgili olabilmektedir. Ayrıca kullanılan kelimelerin cümle içerisinde tercih edildikleri yerle ilgili farklılıklar da olabilmektedir.⁶¹ Bu fark karşılıklı iletişimi engelleyecek düzeyde değildir. Örneğin, Uzungöl yöresinde kullanılan "i manas buçega eni?" (annen nerede?) sorusu, Çambaşı mahallesinde "ımanas buşes en" şeklinde kullanılmaktadır.

Çaykara Rumcası hakkında bu dili yerelde ele alan ilk araştırmacılarından birisi Mackridge'dir. 1987 yılında yayınlanan "*Greek-Speaking Moslems of North-East Turkey: Prolegomena to a Study of the Ophitic Sub-Dialect of Pontic*" adlı makalesinde Trabzon Rumcası içerisinde yer alan Of'un diğer ilçelerden farklı olduğunu ortaya koyarak incelemiştir. Ayrıca Çaykara Rumcası için "Müslüman Pontusca" terimini kullanmıştır⁶². Daha sonraki yıllarda bu araştırmalar artmıştır. Bu bağlamda Trabzon Rumcasının sesbilgisi, sözdizimi, biçimbilgisi gibi özellikleri ele alınarak, diğer bölgelerden farkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türkçe'nin Rumca, Rumcanın Türkçe üzerindeki etkileri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bunların sonucunda ve yöre insanlarıyla yapılan görüşmelerde Rumca içerisindeki kelimelerin yarısından fazlasının Türkçe olduğu görülmüştür⁶³. Trabzon Rumcasına dair hazırlanan ve yayınlanan sözlük çalışmaları ve derlemeler bu faaliyetleri takip etmiştir.

Çaykara Rumcasında öge sıralamasında katı bir kural olmadığını görülür. Buna rağmen yazılı formu olmamasına rağmen sözel ifadelerde kurallı kullanımlar da mevcuttur. Bu zaviyeden söz dizimsel olarak Türkçeye benzeyen özellikler bulunur. Bunlardan biri Türkçede olduğu gibi Rumcada da sıfatların niteledikleri ögeden önce gelmeleridir⁶⁴. Örneğin "bola emorfo patsi" (çok güzel kız), emo(r)fo (güzel) sıfatı, "patsi" ismini vasıflandırmaktadır. "Makri bevi" (uzun erkek), "kamenno raşi" (yanmış ya da zavallı dağ), "vregmena hordara" (ıslanmış ot) gibi örnekleri çoğaltmak mümkün. Bu ve benzeri kullanımlarda dizilişlerin yerini değiştirmek çok istisnadır. Bu yapı Türkçe'nin Rumca üzerindeki en önemli etkilerinden birisidir. Aynı zamanda Türkçe'nin bu dil içerisinde nasıl korunduğunun bir başka göstergesidir. Az da olsa tersi yani sıfattan önce gelen isimler olabilmektedir. Ancak bu örnekler daha çok cümlede bir ek öge, artikel (belirteçler) kullanıldığında görülür. Örneğin "so nero çega" (suyun yanı), "so kıble meros" (kıble tarafı) gibi durumlarda bu tür kullanımlar gerçekleşmektedir.

Rumcada isim cümlelerinin kuruluşu sırasında zaman zaman Türkçe ile benzer özellikler görülür⁶⁵. Özellikle isim yalın olarak kullanılmışsa bunu daha net görebiliriz. Ancak artikel denilen belirteçler, ek ögeler sıfat ve isimlerden önce kullanıldığında bunu

60 Bilgehan Atsız "Gökdağ, Doğu Karadeniz'de Konuşulan Diller Ve Türkçe İle Etkileşimleri", *Karadeniz Araştırmaları*, S: 31, Güz 2011, s.111-134

61 Hasan Uzun, "Uzungöl Rumcasının Farkları, <http://www.karalahana.com/2017/12/08/uzungolde-dil-caykara-rumcasinin-ozellikleri/> (Alındığı tarih, 12.07.2024)

62 Genç, a.g.e., s.30.

63 Gökdağ, a.g.m., s.117.

64 Brendemoen, a.g.m., s.3.

65 Korkmaz, a.g.m., s. 73.

görmek zordur. Örneğin cümle içerisinde “do kalo do garviya” (iyi, pek iyi yürek), “ya so kolimp çega ya so kolimp apes” (ya su birikintisinin yanında ya da içinde) yani ek belirteç hem ismin hem sıfatın önünde ayrı ayrı kullanılır. Bazı yörelerde bu ek belirteçler hiç kullanılmayabilir. Bu tür kalıplara ise Türkçede pek rastlanmaz.

Rumcada sıfat yan cümlesi oluştururken bağımsız birimler kullanılır. Bunların ikisi işaret zamiri -ta, -to (belirteç ek) diğeri ise soru zamiri kökenli “piyos” (kim) terimleridir. Piyos yalnızca özne zamirini açıklamak için kullanılır. -Ta, -to, hem özneyi hem nesneyi nitelemek için cinsiyet ayrımı olmadan kullanılabilir. Örneğin “emase depičes demorfa da dz(ض)uliyes ibe”, (bize yaptığın güzel işleri anlat). Bu örnekte gördüğümüz Trabzon Rumcasının bir özelliği ana fiilin başta (-de, -do, (e)piçes (yaptığın) olmasıdır. Sıfat işlevi gören yan cümle fiili ise hem nitelediği ögeden hem de ana fiilden sonra gelmektedir. “do emorfa da dz(ض)uliyes ibe”, güzel işleri anlat ifadesinde, “işleri” niteleyen “güzel” kelimesi yan cümle olarak kullanılmış.

Trabzon Rumcasının söz dizimsel özelliklerinden bir diğeri iki fiilin bir bağlaç olmadan yan yana kullanılabilmesidir. “Do h(خ)oraf lih(خ)trepson çe h(خ)alisepson, mikahese”, “tarlayı belle bitir oturma”. Belle, bitir fiilleri art arda kullanılmıştır. Fiillerin peş peşe kullanılma biçimi Çaykara yöresi Türkçe kullanımında da aynen geçerlidir. Bu yapı Eski Anadolu Türkçesinin bir özelliği olarak Trabzon Rumcasını da etkilemiştir. Çünkü bu tür tekrarlar eski Anadolu Türkçesi kalıntılarıdır. Örneğin, “yatmak da yatmazsın” “gelmede gelmezsin” gibi. Türkçenin Trabzon Rumcası üzerindeki büyük etkisine rağmen Trabzon Rumcasını inceleyen bilim insanları bu etkiler üzerinde pek durmamışlardır⁶⁶.

Çaykara Rumcasında fiillerle ilgili bir diğer özelliği de ana fiilin genellikle cümle başında kullanılmasıdır. Bu, tüm kullanımlar için geçerli bir durum değildir. Örneğin “efiçes do rama”, işten güçten kesildin manasında, “bıraktın ipi”. Bu durum soru cümlelerinde daha sık görülür. Örneğin, “e lih(خ)trepres mi do h(خ)oraf?”, (belledin mi tarlayı?) “E kadivases mi da za” (indirdin mi inekleri?) “İves mi do ğardz(ض)el puçes eppiye”, (gördün mü çocuğu nereye gitti?) Örneklerini verdiğimiz cümlelerdeki “efiçes” (bırakma), “e lih(trepres)” (belledin), “e kadivases” (indirdin), “ives” (gördün), kelimeleri ana fiil olup cümle başında kullanılmıştır. Yörede kullanılan Türkçede aynı kalıplara rastlamak mümkündür. Örneğin, “yatarsın bütün gün”, “aldınız mı kitapları” vb. örnekler oldukça yaygındır. Bu form da eski Anadolu Türkçesine uygun bir kullanım biçimidir⁶⁷.

Bir diğer özellik yönelme, bulunma eklerinin genelde, -sa, -sin, -so, ön ekleriyle gerçekleştirilmesidir. Örneğin “sin bleki” (ekmek tavaasında), “sa za” (ineklerde) gibi. Bu ön ekler Türkçe kelimeler kullanılırken de getirilir. Örneğin “sin peke” (pekeye, sedire doğru), “so çayır” (çayırda), “so parakami” (baraka, geçici ev, ocakta), “sa çimena” (çimene) gibi.

Biçimsel olarak çok yaygın olmasa da Arapça ’da olduğu gibi Çaykara Rumcasında da bazı kelimeler eril ve dişil özellikler taşımaktadır. Gramatikal cinsiyet özelliği olmayan Türkçe ile etkileşim halinde bulunmasına rağmen bazı kelimelerde Çaykara Rumcası bu

66 Korkmaz, a.g.m., s. 73.

67 Erkan Salan, “Eski Anadolu Türkçesinde Aruz Vezni Ve Uyağın Zarf-Fiil Eklerine Etkisi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 26, Ocak 2017, s.1-24.

özelliğini korumuştur.⁶⁸ Örneğin “lağosise”, (nasılsın) deyimini erkeler için kullanılırken, “lağesaise” kadınlar için aynı soru kelimesidir. “kalosime” (iyiyim) erkekler için kullanılırken, “kalesaime” kadınlar için kullanılan bir başka örnektir. “Bola emofosen” (çok güzeldir) erkeklere yönelik olarak kullanılırken “bola emofesayen” kadınlar için kullanılır. Ancak bu durum tüm fiiller için geçerli değildir. Örneğin “besune” (sen neredeydin), “bermenose” (beklerim seni), “akus mi” (duyuyor musun?) gibi fiillerde herhangi bir erkeklik dışılık yoktur. Bu yönüyle tek ve düzenli bir biçim yapısı yoktur denilebilir.

Yunancada “ç” harfi yoktur⁶⁹. Çaykara yöresi yerel ağızlarında “ç” yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu harfin, birçok kelimenin birbirine bağlanmasında yaygın olarak kullanıldığı görülür. Örneğin “esi çe alo piyos erfedi” (siz ve başka kim geldiniz). “Ç(e)”nin neredeyse her cümle içerisinde “ve” gibi bir işlevle kullanıldığını görmek mümkündür. Bu da yöredeki Türkçe’nin Rumca üzerindeki etkilerinden bir başkası olarak gösterilebilir. Başka bir ifadeyle iki dilliliğin göstergelerinden birisi olarak ifade edilebilir. Bu sesin kullanılması ise “Çık”lara bağlanmaktadır. Zira “çık” teriminin eski Türk kitabelerinde geçtiğini ifade eden kaynaklar, bunun asker, vali, yönetici anlamına geldiğini kayıt etmektedirler. Çık’ler ise eski Türk topluluklarından birisidir. Bu kelime Bilge Kağan anıtında da geçmektedir. Bu topluluğun Karlukların alt şubesi olan Çiğiller olduğunu ifade eden kaynaklar da mevcuttur. Çık+il’den Çiğil haline dönüştüğü kabul edilmektedir. Ayrıca Trabzon ili, Akçaabat, Of Dernekpazarı, Vakfıkebir ilçeleriyle; Rize, Gümüşhane ve Artvin yöresinde Çık’lerden kalma yer isimlerine de rastlanmaktadır⁷⁰.

Çaykara yöresinde mevcut Rumca ile Türkçe iç içe geçmiş ve birbirini tamamlar mahiyettedir. Örneğin yörede konuşulan Rumcada sayılar beşe kadar Rumca, gerisi Türkçe ile tamamlanmaktadır. Gün isimleri ise tamamen Türkçedir. Yine Osmanlı Devleti’nin kullandığı ve Rumi olarak adlandırılan takvim Çaykara’da “Alaturka” olarak isimlendirilmektedir. Bu takvimde ay isimlerinin neredeyse tamamı Türkçedir. Örneğin, stavrit (istavrit, eylül), koç ayı (kasım), üstü yanar (aralık), küçük ay (şubat), mart, mayıs, kiraz ayı (haziran), çürük ayı (temmuz), ağustos gibi. Rumca üzerinde çalışmaları olan Dr. Ionna Sitaridov, Rumcanın mastar yapısının Latin dillerinde görülmeyen bir özelliğe sahip olduğunu ve dolayısıyla bu dilin Yunan ve Yunan koloniciliğiyle bir ilgisinin olmadığını ortaya koymuştu⁷¹. Bu zaviyeden yörede konuşulan Rumca irdelediğinde bu dil içerisinde birçok Türkçe kelimenin birtakım eklerle “Rumca” formuna sokulduğu görülür. Genelde –es, -os, -e, -a, -ves, -ne, -na, vb. eklerle bu dönüşüm sağlanmıştır. Örneğin, konuşurum kelimesi “konuşevo”, temizlersin “temizleyevis”, çorba “şurva”, sağlığına “so sağluğis”, terzi “terzis”, suluk “so suluk”, çayır “sa çayıra”, yeşerdi “e yeşilleyepsen”, çeşitli “çeşitliya”, kolayladı “e kolaylayepsen” gibi⁷². Yine horon oynarsın, “horevis”, boya, pencere “sin pencere”, bohça⁷³, yorgan “ta yorgana”, yastık “yastuğa”, peke, ırgat

68 Genç, a.g.m., s.37.

69 Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz Tarih Kültür İnsan*, Trabzon 2002. s.79.

70 Bilgin, a.g.e., s.80.

71 Gökdağ, a.g.m., s.115.

72 Gökdağ, a.g.m., s.111-134

73 Serpil Soydan, “Tarama Sözlüğünün İlk Üç Cildinde Kadın Ve Mutfak Eşyaları Hakkında Kısmî Söz Varlığı Çalışması”, *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* S: 7/2, 2018, s. 720.

“arğadiya”, kondurmak “kondurevis”, eba⁷⁴, becerikli “beceruklis”, taşımak “taşıyevo”, coşmak “e coşepsen”, yerleşmek “e yerleşeftes”, kaval, kemençe⁷⁵, okumak “okuyema”, suğuk algınlığı “soğuklayema”, belleme “bellyevis), hava “o hevas” vb. neredeyse günlük konuşma dilinde Türkçe kelimelere birtakım ekler eklenmek suretiyle yeni kelimeler türetilerek kullanılmaktadır. Bunun haricinde Rumca olarak bilinen ancak kökeninde Türkçe olan birçok kelime bulunmaktadır. Örneğin kudal⁷⁶, panfi, halaz, avdan, çaput, çorma, gorgor, kofin⁷⁷, saraho, çiçen, kadurema⁷⁸, kolimp, gerdel⁷⁹ gibi birçok kelime kökeninde Türkçedir⁸⁰. Başka bir ifadeyle bu kelimelerin Rumca karşılığı yoktur. Ayrıca şu anda Trabzon’un birçok ilçesinde cümle içerisinde bazı Rumca kelimelerin kullanıldığı görülür. Örneğin Arsin, Yomra, Of, Akçaabat gibi ilçelerde mesahor (ortaköy), coşara (coşkulu), şelek (bir yük bağlama biçimi), peşko (soba), banfi (ineklere yem/ot verilen yer), frahti (çit), koloğuvano (sırt bölgesi), kofi (lahananın sapı), iskamni (tabure), ğleb (kabuk),⁸¹ korç⁸²(tabure), herek (fasulye sırtığı), kofuris, ganzi/ganzilis (findık ayıklamak) gibi birçok kelime varlığını korumaktadır.

Türk tarihinin en önemli geleneksel özelliklerinden olan lakap verme⁸³ Çaykara’da çok yaygın olan bir isimlendirme biçimidir. İşte bu lakaplardan hareketle bu dillerin nasıl birbirinin içine geçmiş olduklarına ve aslında doğrudan Rumcayla da alakalı olmadıklarını tanık olacağız. Örneğin “palegeç” (paleyo, eski; geç, keçe), aslan dusman, palordaro (eski çorap), marden⁸⁴ (tüfek), şişego, kango⁸⁵, usta, kubeş, kudulo, demir, şago, sakallı, vruvan, kuruş, mançar⁸⁶, bulur, huniga, malez, kiriş, şiho, bakırcı, mudrup, ahbeş, bono, çaylakande (Çaylakoğulları), gencalande (Genç Ali’ler), zobira, lüver⁸⁷ (silah), hliyo (sıcak), yer

-
- 74 “Eba” genel manada kadınlar için kullanılan bir terimdir. Kıpçaklar “aba” deyimini büyük anne için kullanırlardı. (Gökbel, Kıpçaklarda Sosyo, a.g.m.,s. 177.
- 75 Tellioğlu, a.g.m., s. 73.
- 76 Yılmaz Keskin, *Çaykara’da söz varlığı 1*, İstanbul 2019, s.95. Kudal, Kuda kökünden dünür manasına gelir. Kız alıp vermeye fiziksel manada çatallanan, budaklanan aileyi ifade eder. Kıpçak dilinde iki sıvı maddeyi çırpın manasındadır. Çaykara’da da budaklı karıştırma manasında kullanılır.
- 77 İçi boş manasında eski Türkçeden gelme bir kelimedir. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/kof>.
- 78 Kadureme, Kıpçak dilinde “boşaltım” manasına gelir. Çaykara yöresinde bevl etmek manasında kullanılan ve Rumca olduğu sanılan ancak öz Türkçe kelimelerden birisidir. (Yılmaz Keskin ile görüşme, 30.09.2024)
- 79 Süt veya hayvan yalı koymaya yarayan ahşaptan yapılmış kap. Serpil Soydan, a.g.m., s. 718.
- 80 Keskin, a.g.e., 100.
- 81 Temel Yavuz, Görüşme tarihi, 2023, Yomra.
- 82 İbrahim Keskinoglu, Görüşme Tarihi, 04.06.2024, Arsin.
- 83 Salim Koca, *Türk Kültürünün Temelleri I*, İstanbul 1990, Cilt:2, Ankara 2003. s.11.
- 84 [https://tr.wikipedia.org/wiki/Martin_\(t%C3%BCfek\)#::~:~:text=Martini%2DHenry%20t%C3%BCfe%C4%9Fi%2C%201871%2D15%20at%C4%B1%C5%9F%20h%C4%B1z%C4%B1na%20sahiptir](https://tr.wikipedia.org/wiki/Martin_(t%C3%BCfek)#::~:~:text=Martini%2DHenry%20t%C3%BCfe%C4%9Fi%2C%201871%2D15%20at%C4%B1%C5%9F%20h%C4%B1z%C4%B1na%20sahiptir).
- 85 [https://tr.wikipedia.org/wiki/Kango_\(Japonca\)#::~:~:text=Kango%20\(Japonca%3A%20%E6%BC%A2%E8%AA%9E%3B%20Japonca,da%20%22Kango%22%20olarak%20nitelendirilebilir](https://tr.wikipedia.org/wiki/Kango_(Japonca)#::~:~:text=Kango%20(Japonca%3A%20%E6%BC%A2%E8%AA%9E%3B%20Japonca,da%20%22Kango%22%20olarak%20nitelendirilebilir).
- 86 <https://tr.wiktionary.org/wiki/mancar>
- 87 <https://tr.wiktionary.org/wiki/l%C3%BCver>.

(yerande), diğān⁸⁸ (tava), divane, div (dev), sahtar (köl), karnaba, hüsni, hışt, stuba⁸⁹, hatamba, komode, osman bey, kugar⁹⁰, çamak (Çamakande), şandal, guvel, kumbara, avdan⁹¹, hark, arasta, mabeyin, gibi birçok lakap ve kelime Türkçe kökenli kelimeleri veya birtakım eklerle Rumcaya dönüştürülmüş kavramları barındırmaktadır. Türkçe kökenli kelimelerin haricinde bu kavramlardan birçoğunun Moğol, Hint ve Arap menşeli olduğu görülür.

3. Çaykara Yöresinin Türk Tarihine Dair Kısa Bazı Bilgiler

Çaykara yöresinin Milat öncesinden itibaren Kimmekler'e İskitlere ve bunlardan sonra da Türkmen topluluklarına mesken olduğu bilgisinin yanında Rum tezleri de mevcuttur. Bu bölgede yaşayan özellikle de sahil kesimlerinde meskûn olan Rumların doğal süreç içerisinde ve Bizans Devleti'nin Hristiyanlık ve Rumca dayatması neticesinde; Çaykara'ya yukarıdan (Haldizen'den) giriş yaparak Çaykara'nın farklı köylerinde tutunan göçebe topluluklar üzerinde etkili oldukları aşikârdır⁹². Bununla beraber yörede etkili oldukları bilinen Kıpçaklar, Gürcü, Bizans, Moğol ve Trabzon Rum İmparatorluğu zamanında kendilerinden fiili olarak yararlanılmış ve sınır hatlarına yerleştirilmişlerdi. Bu topluluğun fizyonomisi olan kırmızı ve sarı arası rengin Çaykara yöresi insanıyla benzerlik arz ettiği görülür⁹³. Bununla beraber Kumanların bu bölgede gerek dil gerekse kültür olarak bakiyeleri hale mevcuttur⁹⁴. Ayrıca yörede çok yakın zamanlara kadar canlı bir şekilde yaşayan geleneksel inanış ve yaşam biçimleri diğer Türk topluluklarıyla benzerlikler arz etmektedir. Örneğin Kıpçaklara da atfedilen kemeçe ve kavalın Gagavuz Türklerinden yöreye miras kaldığı gibi⁹⁵. Yörede çok etkili oldukları bilinen ve Trabzon'un Osmanlılar tarafından fethinden önce gerek Gürcü krallığında gerekse Trabzon Rum İmparatorluğunda Hristiyan Türk askeri olarak görev alan Kumanların dil ve kimliklerini korudukları kayıtlarla sabittir⁹⁶. Hatta Trabzon Rum İmparatorluğu kayıtlarında Türkçe terimlerin kullanılması nazarı dikkate değer. Kyra, khatun, despina, amir, jandar (saray muhafızı) gibi terimler ayrıca Vezelon manastır kayıtlarında geçmektedir⁹⁷. Trabzon Rum İmparatorluğu resmi kayıtlarında Yorgo benzeri Rum adları taşıyan birçok kişinin aslen Türk olduğu bilinmektedir. Örneğin II. Aksius'un Kuman eşinden olma Kir Mihail (Acakutlu), Kir Giorgios (Akbuğa), Kira Anna (Anakutlu) adlı çocuk isimleri, hem Rum hem Türk isimleriyle beraber kaydedilmişti⁹⁸.

88 <https://sozluk.gov.tr/> (Türkçe kökenli bir kelimedir. Oysa yörede Rumca olarak bilinir.)

89 <https://en.wikipedia.org/wiki/Stupa>.

90 https://www.surmene.net/surmene_terimler.htm (Bulgar Türkçesinden geçme, Çaykara yöresinde yaygın olarak kullanılan ve lakaplara da konu olan somut olarak "eğri" soyut olarak da yıpranmış, yaşlanmış, çökmüş manasında kullanılan bir terim).

91 Yılmaz Keskin, dedesinin lakabının "Avdan" olduğunu ve bunun Avşar Türklerinde Pazar gününe karşılık geldiğini, kendisi de Pazar günü doğduğundan bu lakabı aldıklarını ifade etti. Görüşme tarihi: 30.09.2024.

92 Türkdogan, a.g.e., s.222

93 Gökbel, a.g.e., s. 38.

94 Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s.256.

95 Albayrak a.g.e., s.131.

96 Korkmaz, a.g.m., s.74.

97 Tellioglu, a.g.m., s 66.

98 Bilgin, a.g.e., s.93.

Halen Romanya’da yaşayan bazı Kıpçak aileleriyle aynı soyadını taşıyan birçok kişi bugün aykara’da yaşamını sürdürmektedir⁹⁹. Örneğin “Çakıroğulları” bunlardandır. Ayrıca 13. ve 14. yy.’daki kilise sicil defterlerinde Arapça, Farsça ve Moğolcanın yanında Türkçe isim ve terimlere rastlamak mümkündür.

Moğol istilasından sonra bölgedeki Türk nüfus yoğunluğu artmıştı¹⁰⁰. Ayrıca bölge üzerinde Akkoyunluların, Erzincan’daki Mengüceklerin, Bayburt’taki Türk Emirleriyle Çepni etkisini de vurgulamak lazımdır. Akkoyunlular döneminde, onların hizmetlerinde bulunan Çepnilerin Doğu Karadeniz’de aktif oldukları bilinmektedir. Ayrıca 15. yy. ’da Bizanslı müverrih Halkokandi, Trabzon’un doğusunda Çepnilerin varlığından bahseder. 16. yy. Osmanlı arşiv vesikaları ve tahrir defterlerinde 43 yer adında, Çepnilerden bahsedilmektedir¹⁰¹. Yavuz Sultan Selim zamanında Bayburt civarına 7 köye Çepniler yerleştirilmişti. Ayrıca Safevilerin Akkoyunluları ortadan kaldırmasından sonra Yavuz Sultan Selim, Akkoyunlu Devleti’nin bakiyelerini Doğu Karadeniz bölgesine yerleştirmişti. Bunun yanında Dulkadiroğlu Beyliği’nin ortadan kaldırılmasından sonra bu beylik topraklarından birçok aile Doğu Karadeniz’e sürülmüştü. Bunlar içerisinde Dulkadiroğlu, Maraşlıoğlu, Babilli, Vanlıoğlu, Fettahoğlu, Hacıfettahoğlu, Çolakoğlu (Çaykara’da Çakmak soyadıyla), Solakoğlu, Şamlıoğlu (Kul soyadıyla) sayılabilir. Bunlardan Fettahoğlu, Çolak, Çolakoğlu, Karaman (Karamande), Mirzaoğulları (Mutlu soyadıyla) adı altında, Çaykara’da halen varlıklarını devam ettirmektedirler. Bu hareketlilik bölgedeki Türk-İslam dengelerini demografik açıdan etkilemiş oldu¹⁰². Bayburt’un Çaykara’nın hemen güneyinde yer alması ve kara ulaşımı açısından yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda Trabzon’un batısındaki kadar olmasa da Çepni etkisinden bahsedebiliriz. Zira Çepnilerin kullandıkları adlar Ali, Osman, İbrahim, Süleyman, Aygut, Tuğrul, Çakır, Tanrıvermiş, gibi adlar ile Çepni beşiği, Çepni koyunu deyimleri hem diğer Türk topluluklarında hem de Çaykara yerelinde yaygın olarak kullanılmaktadır¹⁰³. Ayrıca Çepnilerin bir kolu olan At Çekenlerin yaygın olarak kullandıkları Aydın, Aydoğdu, Tursun, Orhan, Calap, Sarı vb. isimler, Tanrıvermiş, Çakıroğulları Aydın gibi soy isimleri Çaykara’da varlığını muhafaza etmektedir. Özellikle 18. yy.’da Tirebolu, Görele ve Vakfikebir’de yoğun olarak yaşayan Çepnilerin bilinçli olarak Doğu Karadeniz’e ve özellikle Of taraflarına yerleştirildikleri görülür. Bu göç edenlerin buradaki gayri müslimleri yerlerinden ederek zamanla yörede güçlendikleri, Paşa, Voyvoda gibi unvanlarla paye sahibi olup nam saldıkları, devletin otoritesini yitirdiği dönemlerde derebeyiler olarak bölgede etkili oldukları görülür¹⁰⁴. Bu da Trabzon’un fethinden önce bölgede gerek Hristiyan gerekse Müslüman Türk unsurlarının varlığına, meskûn ve etkili olduklarına işaret etmektedir¹⁰⁵. 1929’da Çaykara’da gerçekleşen büyük sel felaketi sonrasında Paçan (Maraşlı) köyünden Bakkalzade Asım Efendi’nin Görele’deki akrabalarına selle ilgili bir mektup yazması, akrabalık ilişkileriyle beraber

99 Albayrak, a.g.e., s. 131.

100 Albayrak, a.g.e., s. 130.

101 Faruk Sümer, *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992.s. 15.

102 Bilgin, a.g.e., s. 105.

103 Türkoğlu, a.g.e., s.236.

104 Faruk Sümer, a.g.e., s. 94.

105 Ahmet Gökbel, “Kıpçak Türklerinde Hristiyanlık” Dinler Tarihi Araştırmaları- III, (Sempozyum 9,10 Haziran 2001, Ankara), 2000. Yılında Hristiyanlık (Dünü Bugünü ve Geleceği, Dinler Tarihi Derneği Yayınları/3,) Ankara 2002. s. 515.

aslında kökende bir yakınlığı da ortaya koymaktadır¹⁰⁶.

Çaykara'nın Osmanlılar zamanında bağlı olduğu Of kazası tımar sistemine göre idare edilmekteydi. Buradaki tımar sahiplerinin önemli bir kısmı Samsun, Karaman, Tokat yörelerinden Türk asıllı görevliler oldukları bilinmektedir. Bunların bazılarının soy isimlerini halen Çaykara'da korudukları görülür. Örneğin Taşkiran beldesinde “Karamanande” denilen bir aile soyadını resmiyette değiştirmiş olsa da halk arasında bu isimle, “Karamanlı(oğulları)” olarak bilinir¹⁰⁷. Ayrıca Karamanoğullarıyla Çaykara arasında ortak bir dil varlığı bugüne kadar kendisini korumuştur. Örneğin çalmak, başlı, felik, garmak, gıvratmak, habire, küskü, şaplak, vb. birçok örnek verilebilir¹⁰⁸. Karaman vurgusu üzerinde biraz daha durmakta fayda var. Zira D. Kitiskis Of'u da içine alan Kapadokya bölgesinin tamamına “Karaman” adını vermişti. Karaman adı ise Hristiyan Türk anlamına karşılık gelmekteydi. Tarihin belli dönemlerinde Of kazasının “Kumanların Yurdu” olarak da adlandırıldığı olmuştur¹⁰⁹. Yukarıda adı geçen bu illerle bağlantılı olan bir konu, 1. Dünya savaşı sırasında bölgeden dışarı gerçekleşen göç hadiseleriyle ilgiliydi. Bu dönemde Çaykara'da savaştan kaçanların yukarıda isimlerini verdiğimiz şehirlere göç etmeleri tesadüf olmasa gerek¹¹⁰. Bu manada, 1486,1515,1554,1583 tarihli tahrir defterleriyle 1654 tarihli cizye-i gabran, 1681 Avarız hane defter kayıtları, Çaykara'nın Türk-İslam kimliğine bürünmesinin aydınlatılmasına önemli katkılar sağlamıştır¹¹¹.

Çaykara yöresinde şu zamana kadar Rum isimleri olarak bildiğimiz birçok yerleşim yeri adının da Türkçe olduğu bir başka önemli konudur. Çaykara'da yer alan köylerin Osmanlı tahrir defterlerine kayıtlı olan yer adları ile eski Türk boyları arasında yakın bir ilişki vardır¹¹². Nefs-i Paçan (Maraşlı), Mezire-i Paçan (Taşlıdegik), Paçan-ı Vahtaç (Koldere), Şinek Paçan (Ataköy), Peçenek adını hatırlatan yer isimleri olarak halen varlığını korumaktadır. Ayrıca “Mak” adından gelen Macaristan'daki “Makut” (Maklar) köküyle bağlantılı olabilecek yer isimlerine de rastlanmaktadır. Çaykara ve yöresindeki Makdanos Mahallesi (Soğanlı) ile Makur (Çaykara) isimlerinin Macar Türk boylarıyla ilgili olduğunu söyleyebiliriz¹¹³. Ayrıca bu kelimelerin türevleri olan “Makanobos, Marimanos, Makriyon, Mağaloz, Makroni gibi Akçaabat'tan Vakfıkebir'e, Sürmene'ye varıncaya kadar rastlanan yer isimleriyle Çaykara'daki yer isimlerinin kökenleri birbirine benzemektedir. Kelime kökenleri Mari, “makro”, “uzun” anlamında olup bu zamana kadar hep Rumca olarak tanımlanmıştır. Oysa Türk ve Rumcanın karışımından başka bir şey değildi. Ayrıca Kumanlara ait yer isimlerine de rastlanmaktadır. Örneğin Komandere, Kadahor, Kumlu (Mahallesi), kom, Kondu (Dernekpazarı) gibi. Yine Kumlu Köyü'nün bir mahallesine

106 Ali Kemal Saran, *Omuzumda Hemençe*, Semih Ofset, Ankara 2009, s. 17.

107 E.L.K. ile görüşme, Görüşme tarihi 10.09.2024, yaş 55.

108 Yılmaz Keskin, Çaykaralılarda ve Karamanoğullarında ortak söz varlığı, [Yılmaz Keskin / Çaykaralılarda Ve Karamanoğullarında Ortak Söz Varlığı \(Çaykaragundem.Com\). 17 Mart. 2021.](https://yilmazkeskin.com.tr/2021/03/17/Çaykaralılarda-Ve-Karamanoğullarında-Ortak-Söz-Varlığı-(Çaykaragundem.Com).17-Mart-2021)

109 Albayrak, a.g.m., s. 105.

110 M.M. ile görüşme, Görüşme tarihi Eylül 1997, yaş, 94,

111 Rumeysa Keziban Tuncer, *Çaykara Nüfus defterleri*, Turkuaz Matbaacılık, İstanbul Şubat 2017, s.58.

112 Bilgin, a.g.e., s.77.

113 Bilgin, a.g.e., s.78.

“serdarande”, “Serdarlı” adı verilmiştir. Yer adları haricinde birçok aile soyadının Ayaz/Ayazoğlu, Balaban, Balta/Baltaoğlu, Barkan, Buğa, Çakan, Cora (Cordanlı, Hanlut), Kaba/Kabaoğlu, Kaçmaz, Kara, Karaduman, Kepenek, Külünkoğlu, Tolun, Ulaş gibi Macaristan’daki Kumanların birer izdüşümü gibi olması da dikkate değer¹¹⁴. Yer ve soy isimlerinin bölgedeki Türklük tezlerine ciddi katkılar sağladığı nazar-ı dikkati celbeder. Zira dönemin koşullarında yörenin çok fazla bir yerleşim merkezine ve nüfusa sahip olmadığı düşünüldüğünde bu örnekler hiç de azımsanmayacak düzeydedir.

Osmanlı Mufassal Tahrir defterlerinde bugünkü Çaykara sınırlarına dair ilk kayıtlara, 1486 tarihinde rastlanır. Bu kayıtlarda içerisinde Çaykara’nın olmadığı toplam 4 köyden bahsedilir. Bu 4 köyün 234 hane (hanex5=1277 kişi) olarak tamamına yakını Hristiyan’dı. Çaykara sınırında yaşayan Hristiyanların %46’sı Paçanlı idi. Paçan Bir Türk topluluğunun adıydı¹¹⁵. 1554 tahrir kayıtlarına göre Çaykara’da 10 köy bulunmaktaydı. Gorgosa (Paçan, Eğridere), Holaysa (Yeşilalan), Paçan (Maraşlı), Yente (Çayıroba), Haldizen (Demirkapı), İpsil, Aso (Derindere), Ogene (Aşağı Ogene), Köknar, Yukarı Ogene (Karaçam)’de toplamda 1721 kişi yaşamakta ve bunların %5,15’i Müslüman olup %94,84’ü Hristiyan idi. Dönemin kaynaklarında, 16. yy’ da İslamiyet’in Trabzon’da henüz tam olarak yayılmadığı, özellikle Kadahor¹¹⁶ (Çaykara) bucağını da içine alan Of bölgesinde İslamiyet’in hiç tanınmadığı, Hristiyanlığın yaşamaya devam ettiği bilgisi yer almaktaydı. Burada dikkati çeken konulardan birisi 1486’dan 1554’e, 68 yıl içerisinde yerleşim yerinin 4’ten 10’a çıkmış olmasıdır. Yeni yerleşim merkezlerinin ise Haldizen geçidine yakın köyler olması yörenin Bayburt üzerinden yeni göç aldığı anlamına gelir¹¹⁷. Gelen göç dalgalarıyla beraber Müslüman sayısında da artışlar olmuştu. Trabzon hakkındaki ilk şehir tarihinin müellifi olan Şakir Şevket, 16. yy ortalarında Maraşlı din bilginlerinden olan Şeyh Osman ve iki kardeşinin Bayburt-Haldizen yoluyla Of’a gelip, halka İslamiyet’i tanıtarak halkın bu yeni dine girmelerinde önyak olduğunu kaydeder¹¹⁸. Şeyh Osman kısa zaman içerisinde çok yoğun faaliyetlerde bulunarak başarılı oldu. Bunun neticesinde halk ile birlikte papazların da birçoğu İslamiyet’e girmiş oldu¹¹⁹. Burada şunu da ifade etmek lazımdır ki Osmanlı kayıtlarında ihtida edenlerin sayıları oldukça azdır. Dolayısıyla bölgedeki bu hızlı Müslüman artışını Maraşlı kardeşler ve maiyetlerinde olanlar ile diğer bölgelerden Müslüman unsurların aileleriyle Çaykara’ya göç etmelerine bağlamaktayız¹²⁰. Ayrıca bölgeye yakın

114 Tellioğlu, a.g.m.,s. 71.

115 Hanefi Bostan, “15 ve 16. Yüzyıllarda Çaykara’da Nüfus Hareketleri”, <https://www.caykaragazetesi.com/guncel/xv-xvi-ve-xvii-yuzyillarda-caykarada-nufus-ve-nufus-hareketleri-23965/>, 03.11.2016.

116 Kadahor, aşağı köy manasına gelir. “kada”nın, kedi ile de bir bağlantısının olabileceğini savunanlar vardır. Ayrıca Çaykara’da yerleşimin sahilden değil de Haldizen, geçidinden aşağıya doğru gerçekleştiği düşünüldüğünde, o zaviyeden Çaykara gerçekten oldukça aşağılarda kalmaktadır.

117 Bu gerçeklik Çaykara’nın yukarıdan aşağıya yerleşime tabi olması Türk İslam tezini güçlendiren en önemli argümanlardandır. Zira Rumların sahil kesiminde yaşadıkları bilinmekle beraber, Haldizen geçidini kullanarak gelenlerin ise Kafkas milletleriyle diğer Türk topluluklarından olduğu aşıkardır. Zira bu güzergâh Doğu ve İç Anadolu’yu karadan Trabzon’a bağlayan en kestirme yol idi.

118 Mehmet Fatsa, “Trabzon Yöresinin İslamlaşma Süreci ve Zaviyeler”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* S: 18, 2015, s. 71.

119 Mehmet Ali Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon, Şer’iye Sicillerine Göre*, Doktora Tezi, Konya 2016, s.18.

120 Hanefi Bostan *17.yy Avarız ve Cizye Defterlerine Göre Of Kazasının Nüfus ve Etnik Yapısı*, 14. Türk

bir coğrafyada Atabeyler Hükümeti kurmuş olan ve bunun bir ayağını Bayburt'a uzatan¹²¹ Kıpçakların, 15.yy. sonlarından itibaren peyder pey Hristiyanlıktan İslamiyet'e geçişleri de dikkate alınmalıdır¹²².

Çaykara'nın güneyinde yer alan ve coğrafi olarak Çaykara'ya oldukça yakın olan Bayburt, 1243'ten sonra Moğol baskıları neticesinde yöreye gerçekleşen Türk ve Müslüman nüfus akışının üssü haline gelmişti. Bu, Çaykara'ya güneyden bakıldığındaki durumdur. Trabzon fethedildikten sonra tutulan ilk kayıtlara göre ise Çaykara hakkındaki bilgiler Of kazası kayıtlarından alınmaktadır. Buna göre fetihten sonra Çaykara'ya ilk gelenlerin ve iskân olanların askeri sınıfa mensup kişiler olduğu görülür. Bu durumu yer isimlerinden de teyit etmek mümkündür. Örneğin Osmanlı Yeniçeri Ocağının 60-63. ortalarından olan solaklar sınıfından, Solaklı Deresi, baltacılar sınıfından Baltacılar deresi gibi¹²³. Ayrıca Baltacı ve Solaklı soyadlı ailelerin varlığından da bahsedebiliriz¹²⁴. 1486 Tapu tahrir kayıtlarına göre ise Of'a bağlı 20, 7 hisseli ve Kadahor'a (bugünkü Çaykara) bağlı 4 köy ile toplamda 30 köy bulunmaktaydı. Bu tarihte (1486'da) Of boğazındaki nüfusun %1,2 Müslüman, %98'i gayr-i müslim idi. Bu tarihlerde Trabzon'un diğer ilçelerinde de durum bundan çok farklı değildi. Örneğin Akçaabat'ta 1486'da %1 olan Müslüman oranı, 1583'te %17'ye, yine 1486'da Maçka'da %4 olan Müslüman oranı 1583'te %15'e ulaşmıştı. Çaykara'ya Maraşlı Şeyh Osman'ın gelmesi ve yukarıda bahsedilen diğer nedenlerle beraber bölgedeki Müslüman nüfusunda artışlar olmuştu. Bu sebeplerin bir araya gelerek Çaykara halkının hızlıca Müslüman olması Türklerin İslam'a ilk girişlerindeki hızı hatırlatmaktadır. Zira Çaykara'da bu hızlı değişim bu yörede birçok gelenek ve göreneğin eski Türk yaşam biçimine uygun, dolayısıyla İslam'a yakın olması ayrıca Hristiyan olanların da bu dine eğreti olarak bağlı olduklarını ve zorla Hristiyanlaştırıldıklarını kanıtlar niteliktedir¹²⁵. Of'ta 1583'te %69,71 gayr-i müslim nüfusa karşılık, %30,29 Müslüman yaşamaktaydı¹²⁶. 1618-1629 Cizye defter kayıtlarına göre Of'ta 441 kişi cizye mükellefi yani Hristiyan idi. 1623-1626 Bedel-i Nüzül kayıtlarına göre Of'ta "Avarız hane sayısı" 82 idi. Yani nüfusu ortalama 1640 kişi idi. Bunların 441'i Hristiyan olduğuna göre 1199 kişi Müslüman idi¹²⁷. 1650'de de Of kazasında 441 kişi Hristiyan kayıtlıdır. 1653 cizye defterlerine göre Of'un 14 köyünde Hristiyan yaşamakta bunların çoğu "Kayalar" köyünde en azı ise halen Rumcanın konuşulduğu Kondu (Dernekpazarı'nı)'da yaşamaktaydı¹²⁸. 1681 Avarızhane

Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C: II., S: 1., Ankara 2005, s. 415.

121 Rasim Bayraktar, "Kuman/Kıpçakların/Atabeklerin Dini -Mezhepsel Kimliğinin Şekillenmesi", *Hars Akademi*, C:5/1, 2022, s. 138.

122 Gökbel, Kıpçak Türklerinde, a.g.m., s. 516.

123 Bostan, a.g.m., s.45.

124 Hanefi Bostan, "Kahramanmaraşlı Saçaklızadeler'in Of ve Çevresinin İslamlaşmasına Yaptığı Katkıları", *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, İstanbul 2016, s.387.

125 Gökbel, "Kıpçak Türklerinde, a.g.m., s. 517.

126 Murat Yılmaz, *Trabzon Gayri Müslimlerinin Sosyo Kültürel ve Ekonomik Durumu 1881-1888*, KTÜ Fen Edebiyat Fak. Tarih Böl. Bitirme Tezi, Trabzon 2010, s. 3.

127 Bostan "17.yy, a.g.m., s. 417.

128 Temel Öztürk, "XIII Yüzyıl İlk Yarısı Trabzon Sancağı Nüfus Tespitinde Avarız ve Cizye Defterlerinin Kullanılabilirliği", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C:5, S: 5, 2008, s. 105.

Defter kayıtlarına göre Of'a bağlı olan Çaykara'nın köylerinin hiç birisinde Hristiyan kaydı yoktur¹²⁹. Of'ta 1902 verilerine göre ise 68193 kişilik toplam nüfusun, 67099'u Müslüman, 1094'ü gayr-i müslim olarak kaydedilmişti¹³⁰.

Trabzon'un 1461'de Osmanlılar tarafından fethinden sonraki süreçlerde bu bölgeye, 6 büyük etkili, düzenli sürgün ve iskân politikası uygulanmıştı¹³¹. Özellikle 1583 tarihinden itibaren Trabzon'da yaşayan Hristiyanların İstanbul ve Balkanlara sürgün edilmeleri ile onların boşalttıkları bu yerlere Balkanlar ve Orta Anadolu'nun değişik şehirlerinden iskân yoluyla yerleştirmeler gerçekleştirilmişti. Bunun neticesinde bölgenin demografik yapısı, gündün güne Türk İslam etkisini arttırmıştı¹³². Örneğin 1486'da Trabzon'daki Müslümanların %78'si sürgün yoluyla şehre yerleştirilmişti¹³³. Elbette ki sürgün haricinde kendi istekleri ve teşviklerle bölgeye yeni gelen Müslümanlar da bulunmaktaydı. Dolayısıyla bazı araştırmacılar bu olaylardan sonra yani yeni demografik yapıyla beraber arkaik Anadolu Türk dilinin, İslam diniyle beraber bölgede etkili hale geldiğini ifade etmektedirler¹³⁴. Of kazasının 1486-1583 yılları arasında toplam nüfus artış oranı %53,51 olmasına karşılık, yaklaşık bu yüz yıllık süreçte, Müslüman artış oranı %3828, Hristiyan artış oranı %9'dur¹³⁵. Bununla beraber Yörede ihtida olaylarının çok az olduğunu, "dönme" meselesinin ise gündeme getirilmesinin mantıklı olmayacağı, kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu konuyu tahrir kayıtlarından inceleyerek ele alan Hanefi Bostan, 1486-1554 yılları arasında ihtida eden, sadece 10 kişi olduğunu, bunlardan yalnızca ikisinin baba adının defterlerde Abdullah olarak kaydedildiğini belirtir¹³⁶. 1554-1583 yılları arasındaki tahrir defterleri kayıtlarına göre ise Müslüman artış oranı %307 iken ihtida eden sayısı yoktur. Ayrıca Hanefi Bostan'a göre tahrir defterlerinde baba adı Abdullah olarak kaydedilen kişilerin genellikle köle ya da azat edilmiş köleler olduğudur. 1554 yılına ait defterde bulunan toplam 153 Abdullah oğlunun 27'sinin azat edilmiş köle olduğu kayıtlıdır. Kalan 108 kişinin aslının ne olduğuna dair bir kanıt yok ise de Rum asıllı olup yeni Müslüman olduklarına dair herhangi bir kayıt da mevcut değildir. Bostan'a göre bunlar Safevi savaşlarında esir edilen "kızılbaş" Türkler ile Trabzon'a sıklıkla getirilen Gürcü ve Abaza kökenli köleler idi¹³⁷. Demek ki yeni Müslüman olan birisinin baba adının Abdullah olarak yazılması bir kural olmadığı, daha çok köle olarak azat edilmiş olanların baba adları olarak yazıldığı ve baba adının Hristiyan isim olarak da kaydedilebildiği görülebilmektedir. Müslüman nüfus 1583'te %53 oranına ulaştıktan sonra XIX. yüzyıla kadar neredeyse hiç değişmeden aynı miktarda kalarak durum muhafaza edilmişti. Bu durum ihtida hareketlerinin yoğunlukla gerçekleştiği tezlerini çürütmüş oluyor. Zira 1481-1583 tarihleri arasında yaklaşık bu yüz yıllık süreçte

129 Bostan "17.yy, a.g.m., s.421.

130 Abdurrahman Siler, "XIX yüzyılda Trabzon'un Kaza ve Nahiyelelerinin Ekonomik Durumu (1869-1905)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C: 9, S: 1, s.275.

131 İsmet Miroğlu, *Fatih'in Karadeniz Siyaseti*, İstanbul 1993, s. 231-232.

132 Hanefi Bostan, "Nereye Gitti Bu Pontus" *Tarih ve Düşünce Dergisi*, S: 2002/3, İstanbul 2002, s.36.

133 Türkmenoğlu, a.g.e. s. 17.

134 Korkmaz, a.g.m., s. 91.

135 Bostan, 17.yy., a.g.m., s.415.

136 Bostan, 17.yy., a.g.m., s.415.

137 M.Hanefi Bostan, *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002, s. 325-327

8'i erkek 2'si kadın olmak üzere toplam 10 kişi din değiştirip Müslüman olmuştu. Bu durum Şeriye sicillerinde kayıtlı olup, ihtida edenlerin eski ve yeni isimleri defterlere geçirilmişti. Ayrıca yine Trabzon'da 1794-1850 yılları arasında 53 kişinin, 44'ü erkek 9'u kadın olmak üzere ihtida ettiği sicil kayıtlarında sabittir. Bununla beraber din değiştirip Müslüman olanların ekonomik nedenlerle din değiştirmedikleri (cizye vergisinden kurtulmak gibi) görülür¹³⁸. Demek ki Müslüman nüfusunun artış sebebi önemli ölçüde Müslüman nüfusun iskân ettirilmesiyle ilgilidir¹³⁹. Aksi halde fetihten sonraki ilk 50 yılda Müslüman nüfusun %14'e akabinde takip eden 50 yılın ilk döneminde %46'ya, sonrasında %53'e kadar çıkıp durağanlaşmasını izah etmek mümkün olmayacaktır¹⁴⁰. Burada bir ayrıntıyı da ifade etmek gerekmektedir. 1486-1583 arasındaki dört tahrir defterinden şehrin İslamlaşma oranının %53'e ulaştığı görülse de kullanılan dilin hala Rumca olması dikkat çekicidir. Bu olgu birtakım değişikliklere uğrayarak günümüze kadar devam etmiştir. Ayrıca bazı tarihçilerin ifade ettikleri gibi aslen Rum olanların kendilerini saklayarak Müslüman göründüklerine dair tezler ise tarihi verilerle bağdaşmamaktadır¹⁴¹. Zira Osmanlı Devleti'nin gayri Müslümler lehine yaptığı 1839 Tanzimat, 1856 Islahat ve 1876/1908 Meşrutiyet düzenlemeleriyle kendi kimliklerine dönüş olmamıştır. Ayrıca 13 Kasım 2009'da RTÜK'ün farklı dil ve lehçelerde yayın yapma serbestisi getirmesinden sonra Rumca yayın yapan herhangi bir kanal olmamıştır¹⁴². Bunun haricinde bugün kendileriyle görüştüğümüz insanların tamamı kendisini Türk ve Müslüman kabul etmekte Rumcaya sempatiyle yaklaşmaktadırlar. Türkiye'nin ve dünyanın değişik coğrafyalarına dağılmış olan Çaykaralıları kendilerini çok rahat ifade edebilecekleri platformlarda bile bu yön ve tutumlarından herhangi sapma göstermemişlerdir. Bu yöre insanı nerede yaşarsa yaşasın kendilerini Türkiye'de yaşayan Laz, Arnavut vb. herhangi bir mikro milliyet mensubu olarak değil üst kimlik olan Türklükle bağdaştırmaktadırlar¹⁴³.

Çaykara'da tarihi süreçte dikkat çeken durumlardan birisi de yörede ilim faaliyetlerinin oldukça yaygın olmasıyla ilgilidir. 1869 Trabzon vilayet salnamelerine göre Trabzon'daki 615 okulun dörtte biri Of'ta bulunmaktaydı. Trabzon'da tekkenin bulunduğu tek yer Of kazası sınırları dâhilindeydi. Bu tarihte Trabzon vilayetindeki 397 medreseden 350'si Of'ta bulunmaktaydı¹⁴⁴. 1898 salname kayıtlarına göre Trabzon'daki kütüphaneler içerisinde en çok kitaba sahip olan 3. kütüphane Of'taydı. 1914 İstanbul arşivine göre Of'ta 69 Medrese 69 müderris, 1490 öğrenci kayıtlıdır. Zikredilen tarihte Trabzon dahil diğer kazalarda 8 tane medrese bulunmaktaydı¹⁴⁵. Bu tarihlerde Of kazasına bağlı olan Çaykara'da da

138 Yılmaz, a.g.e., s.20.

139 Tülay Çetinkaya, "1135/1722 Tarihli Sicil Defterine Göre Trabzon'un Sosyal Tarihi", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006. s.10.

140 Bostan, *XV. ve XVI., a.g.e.*, s. 23

141 Yılmaz, a.g.e., s.50.

142 Bilgehan Atsız Gökdağ, "Doğu Karadeniz'de Konuşulan Diller Ve Türkçe İle Etkileşimleri", *Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Karadeniz Araştırmaları*, S:31, Güz 2011, s.116.

143 Genç, a.g.e., s.35.

144 Süleyman Gür, "Son Dönem Osmanlı Ulemasından Gürcizade Ahmet Efendi" *Akademik-US*, C: 1, S:2, Güz 2017. s. 28.

145 Albayrak, a.g.e., s. 65-70.

medrese geleneğinin oldukça yaygın ve köklü olduğu bilinmektedir. Bu anlamda burada birçok alim yetişmişti. 1830-1890 tarihleri arası doğumlu olanlar üzerinden kısa bir değerlendirme yapacak olursak şu sonuçlara varmış oluruz: Öncelikli olarak bu alimlerin doğdukları köylerin Akdoğan, Çilek, Paçan, Kumlu, Taşkiran'ın tamamında, ayrıca bu köyler harici olup burada isimleri zikredilmeyen köylerin Çaykara'dan Haldizen geçirene kadar medreselerle dolu olduğu görülmektedir. Bu medrese geleneği her mevsim yaz ve kış Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde işlevselliğini yitirmemiştir. Buradan yetişen kişiler yurdun dört bir tarafında hizmet vermişlerdi. Hatta padişah hocalığına kadar ulaşanların sayısı az değildir¹⁴⁶. Bu geleneğin Çaykara'ya Maraşlı kardeşler vasıtasıyla yerleştiği ve bir kültür olarak bu günlere miras kaldığı sanılmaktadır.

Trabzon'un Osmanlılar tarafından fethinden sonra etkili olarak uygulanan Türk İslam iskân politikası gereğince mevcut yer değiştirmeler daha da hız kazanmış ve bu vesileyle etkileşimin boyutu daha da artmıştı. Bu çerçevede tarihi süreç içerisinde Helence ile Türkçe iç içe geçerek Pontusçanın oluşumu meydana gelmişti. Dilde bir değişme meydana gelmesine rağmen geleneksel inanış ve ananeler öz Türk olarak kendisini bugünlere kadar taşımayı başarmıştır¹⁴⁷. Yörede yüzyıllardır beraber yaşayan ve beşerî münasebetler içerisinde bulunan Rum ve Türk unsurları bu dilin mimarları olmuşlardı. Bu zaviyeden yörede yaşayan ve Rumca konuşan insanların etnik kökeni konusunda bir takım soru işaretleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bu konuyu yanlı olarak ele alan araştırmacılar sadece bu yörede konuşulan Rumcaya ve bunun "Rumluğa" bağlanmasının ötesinde bir yaklaşım içerisinde olmamışlardır. Zira bu zamana kadar Çaykara'da yerelde yapılan birçok birebir görüşme neticesinde insanların Rumca konuşmalarına rağmen asla dönme olmadıkları, kendilerini "Rumca konuşan Türkler" olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır¹⁴⁸.

Trabzon'un fethinden önce baskın dil olan Rumcanın fetihten sonra da kullanılmaya devam ettiği yer adlarının değiştirilmediği bir vakıadır. Ancak bu durum etnik kimlikleri etkileyen bir tercih ortaya çıkarmamaktadır¹⁴⁹. Nasıl ki bir dönemler Trabzon Rum İmparatorları Komnenoslar, Türkçe kalkan, turuncu, ocak gibi bazı Türkçe kelimeleri hem sarayda hem de kilise içerisinde kullanmışlarsa halk da her iki dili beraber kullanmıştır¹⁵⁰. Ayrıca yöre üzerinde topoğrafik çalışmalar yapan birçok araştırmacı, yöredeki birçok köy, dağ, dere isminin ya Avarlara ya Macarlara ya Kıpçaklara ya Peçenek ya da Oğuzlara dayandığını ortaya koymuştur¹⁵¹. Yörede özellikle 13. yy'dan sonra Kıpçakların sadece Trabzon Rum İmparatorlarının ordularında görevli olarak değil aynı zamanda Karadeniz'in kuzeyine yerleşerek yörenin sakinleri oldukları bilinmektedir¹⁵². Özellikle stratejik önemi olan Değirmendere ve Solaklı vadilerine bilinçli olarak yerleştirilen Kumanlardan azami derecede faydalanan İmparatorlar aslında yörenin Türkleşmesine de katkı sağlamış

146 Albayrak, a.g.e., s.75-100.

147 Nurdan Vardan, *Macaristan'daki Kumanların Kültürel Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2018.s.200-350.

148 Türkoğan, a.g.e., s.246-247.

149 Dönmez, a.g.e., s.80.

150 Genç, a.g.e., s.32.

151 Korkmaz, a.g.m., s. 96.

152 Öztürk, a.g.m.,s.394.

oldular¹⁵³. Bugün Doğu Karadeniz'in özellikle kırsal alanlarda rastlandığı biçimde, yer adıyla beraber kullanılan dilin Macaristan'da yaşayan Kıpçaklarla benzerlik gösterdiği görülür¹⁵⁴. Bu yörenin dil ve giyim biçimi Kıpçak/Transkafkas etkisi gösterir¹⁵⁵.

Tarihi süreci kaynaklarından takip ettiğimizde Rumi tanımlaması, ilk olarak Arapların kullandıkları bir kavramdır. Bununla Roma'nın mirasına, coğrafyası, kültür ve medeniyetine egemen olan devlet ya da millet kast edilmiştir. Yoksa Rum/Rumi kavramı bir millet tanımlaması değildir¹⁵⁶. Dolayısıyla Çaykara'da Rumcanın kullanılması buradaki topluluğu Rum olarak tanımlamaya yetmez. Nasıl Almanya'daki 3. nesil Türk gençleri hiç Türkçe bilmedikleri halde Alman olamayacaklarsa, Çaykara da Rumca konuşanlar da Rum olmayacaktır. Zira bu yörede sadece Türkçe değil aynı zamanda yaşam biçimleri ve zanaatların da Kıpçak Türklerinin yaşam biçimleriyle benzeşmektedir. Kilim dokuma, demircilik, değirmencilik, marangozluk, taş işleme işçiliği, kap kaçak ustalığı, deri işçiliği¹⁵⁷ Çaykara yöresinde maharetle yapılabilen iş kollarıydı. Ayrıca bu yöredeki birçok gelenek ve inanış eski Türk kültürüne dayanmaktadır¹⁵⁸. İslam'a bağlılık düzeyleri oldukça derin ve kitabi olan Çaykaralıların bu inanışları koruyarak bugüne kadar taşımaları tesadüfi olamaz. Bu inanışlar içerisinde eski Gök Tanrı Diniyle, Şamanizm¹⁵⁹ inancının izlerini görmek mümkündür. Bunlar kapı üzerlerindeki boynuz, eve ya da tarla başlarına asılan hayvan kemikleri, salyangoz kabukları¹⁶⁰, ağaçlara çaput bağlama, su ve ateşle bir nevi tütsü yapma¹⁶¹, lakaplar¹⁶², atalara saygı¹⁶³, ölü gömme adetleri¹⁶⁴, ölü inanışları, ölümlerin ardından tutulan yas¹⁶⁵, ölümlerin çıktıkları evleri ziyaret ettiklerine dair inanışlar, 40'lama¹⁶⁶, lohusa kadının 40 güne kadar yalnız bırakılmaması¹⁶⁷, 40 güne kadar yeni doğan çocuğun

153 Bilgin, a.g.e., s. 108.

154 Tellioglu, a.g.m., s. 65.

155 Koç, Alptekin, a.g.m., s. 140.

156 Özbaran, a.g.e., s. 60.

157 Aslı Çandarlı Şahin, "Kuman/Kıpçaklarda Zanaat ve Konar Göçerlik İlişkisi", *Türkiyat Mecmuası*, C. 26, S:2, 2016. s. 157-163.

158 Özden Erdoğan, *18.YY'a Kadar Anadolu'daki Türkmenlerin Dini Durumu*, Ankara 2003, s.1. Bölüm

159 Abdulkadir İnan, *Tarihte Ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1986, s.105.

160 Ayrat Galimzyanov, "Türk Dilli Halkların İnançları Ve Örf-Adetleri", *Turkologiya*, C:10, S:98, 2015, s. 23.

161 İslam Ansiklopedisi, "Şamanizm" C: 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979. s. 328-330.

162 Erkin Emet, "Uygur Türklerinde Lakap verme Geleneği", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C:17 S: Eylül 2020, Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, s. 429-430.

163 Ünsal Yılmaz, "Yeşildal Atalar Kültüne Dair İnanmaların Türklerin Ad Verme İnanç ve Gelenekleri Üzerindeki Tesirleri", *Milli Folklor*, S:119 Güz 2018, s. 48-58.

164 Mezarların üzerlerine Kıpçaklarda olduğu gibi tepelik yapılması bir gelenek halinde bugünlere kadar ulamıştır. Abdülhaluk Çay/İlhami Durmuş, "Bozkırların Eski Toplulukları: Avrasya'da Saka Çağı" *"Türkler"* C: 1, Ankara 2002, s. 877.

165 Tellioglu, a.g.m., s. 73.

166 Lohusa kadının 40'inci günü dolduğunda çocuğuyla beraber yıkanması. Çaykara'da bu zaman zarfına kadar çocuğun yıkanmamasına dikkat edilir. Bu adet Macar Kumanlarında halen devam etmektedir.

167 Çaykara yöresinde lohusa kadın 40 güne kadar yalnız bırakılmaz. Bu süre zarfına kadar kadının zayıf olduğu ve "ermenas" olacağına, marazlanacağına (cin çarpması) inanılır. Bu inanış Ardahan, Erzurum ve Ahıska Türklerinde de görülür.

dışarı çıkarılmaması, yeni doğan çocuğa kurban kesilmesi¹⁶⁸, gece dışarı su atılmaması, aile mefhumu¹⁶⁹, çocuğa ad verme gelenekleri, güneş duası¹⁷⁰, evlilik biçimleri¹⁷¹; baykuş¹⁷², karga¹⁷³, çakal¹⁷⁴, kurt¹⁷⁵, köpek¹⁷⁶ gibi bazı hayvanlara doğaüstü anlamlar yüklenmesi¹⁷⁷, ölünün karnı üzerine bıçak konulması, ölü ardından yakılan ağıt biçimleri¹⁷⁸, ölünün geride bıraktığı kıyafetlerin ihtiyaç sahiplerine dağıtılması, ölen kişinin 40 güne kadar geceleri evinin etrafına gelerek dolaşması, ölen kişinin mezarının üzerinde beyaz ışık görülmesi, ölünün ardından cenazesinde hediye dağıtılması, nazar ve nazardan korunma yolları (sarımsak, köz söndürme¹⁷⁹ gibi)¹⁸⁰, yabancı hayvanların ağızlarının bağlanması, ateşe su atılmaması, akşamdan sonra dışarı su atılmaması, bebek çamaşırlarının gece dışarıda bırakılmaması¹⁸¹, gece dışarıya çamaşır asılmaması, temiz suya bevl etmemek, eşik üzerine

-
- 168 Çaykara yöresinde de devam eden bir inanış olarak genelde İslam anlayışına bağlanır. Ancak kökeninde bu inanışın da eski Türk geleneklerinden olduğu ve Hristiyan olan Macar Kumanlarında halen devam ettiği görülür.
- 169 Çaykara'da ailenin temeli ata ve ana kabul edilir. Üvey anneler için “analık” deyimi kullanılır. (Ahmet GÖKBEL, Kıpçaklarda Sosyo, a.g.m., s. 178.
- 170 Ayşe Öztürk, a.g.m., s. 394.
- 171 Doğu Karadeniz’de evlilik sandığı, olmazsa olmaz çeyiz hazırlıklarındandı. Bu çeyiz sandıkları en değerli eşyaların saklandığı yer olarak sahibinin odasında muhafaza edilir. Bu gelenek halen Macaristan Kumanlarında da yaşatılmaya devam etmektedir. (Öztürk, a.g.m, s. 404.)
- 172 Samsun, Sinop, Boyabat ve Rize Ardeşen, Erzurum, Akçaabat, Doğu Azerbaycan, Artvin, Yusufeli, Ardahan, Zonguldak gibi yerlerde olduğu gibi Çaykara’da da bir evin başında baykuşun ötmesi o haneden birisinin öleceğine işaret olarak kabul edilmiştir. Çaykara’da “hohor” denilen bu kuşun ötmesi hele de sessiz bir gecede ötmesi ya mahalleden ya da köyden birisinin öleceğine yorumlanır. Bu inanışa benzer şekilde Kumanlarda da rastlanır. Öztürk, a.g.m., s.62. Yusufeli’nde baykuşun evin çatısı ya da yakınında uzun uzun ötmesi halinde o evden birinin öleceği inancı vardır. Kalafat, a.g.m., s. 95. Trabzon Akçaabat, Ardahan, Zonguldak ve Erzurum Oltu’da bir evin yanında ya da köyde baykuş öterse o evden ya da köyden cenaze çıkacağına inanılır. Türk Halk şiirinde de baykuş ötmesi ölüme delalet eder.
- 173 Çaykara’da karganın her ötüşünde “hayırlı haber, hayırlı haber” diye kargaya doğru seslenilir. Bunun sebeplerinden birisi iki karganın birbirine bakarak ötmeleri ve mezarlığa yönelmeleri, birisinin öleceğine delalet etmesidir.
- 174 Levent Doğan, “Türk Kültüründe Hayvanlar ve Hayvan İsimleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S:12, 2001, s. 622. Karadeniz’in değişik yerlerinde “çakalın uluması” Çaykara’da da hayra alamet olarak yorumlanmaz. “Bardi” denilen çakalın ulumasıyla köyden birisinin öleceğine inanılır.
- 175 Çaykara yöresinde “kurt uluması” duyulduğunda yüksek sesle konuşulmamasına dikkat edilir. Konuşulanları duyan kurt kimin sesini duymuşsa onu kopyaladığına ve takip edeceğine inanılır.
- 176 Doğan, a.g.m., s. 620. Macaristan Kumanlarında olduğu gibi Çaykara’da da köpeğin “uluması” iyiye yorumlanmaz. Köpek kimin evinin önünde kurt gibi ulursa o aileden birinin öleceğine inanılır.
- 177 İbrahim Kafesoğlu, “Eski Türk Dini”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S: 3, Ekim 1972, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1973. s.10.
- 178 Eski Türk geleneklerinde görüldüğü gibi Çaykara’da da bir aileye ani bir ölüm haberi geldiğinde haberi alan kadın ya da erkek gerçekten çok üzülmişse başındaki örtüyü (fes, örtü vb.) eliyle hızlıca yere fırlatır. İnan, a.g.e., s. 24.
- 179 İnan, a.g.e., s.103.
- 180 Nilgün Çıblak, “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, S:15, s. 103-125
- 181 Galimzyanov, a.g.m., s.23.

oturmamak¹⁸², sabahları doğu tarafı kapısının açılması, kurban adetleri¹⁸³ gibi birçok gelenek başta Kıpçaklar olmak üzere eski Türk inancı ve şamanizmle bağlantılıdır¹⁸⁴. Bu elenекlerin özellikle Kıpçak Türkleriyle neredeyse birebir aynı olması sadece dil üzerinden bir kimlik aidiyetinin mümkün olamayacağını ortaya koymaktadır. Bu zaviyeden bakarak Çaykara Rumcasını ele alan araştırmacıların bu yöredeki kültürel kalıntıları da nazarı dikkate alarak hareket etmeleri bilimsel sonuçlar açısından daha faydalı olacaktır. Aksi halde bu çalışmalarının ideolojik ve maksatlı olduğundan başka bir netice hasıl olmayacaktır.

4. Çaykara Rumcası Ve Bu Dil Üzerinden Etnisite Algısı

Çaykara yöresinde Türkçe ile beraber Rumca'yı konuşan insanlar kendilerini Türk olarak tanımlamaktadırlar. Rumca'yı kardeş bir dil kendilerini de "Rumca konuşan Türkler" olarak vasıflandırmaktadırlar. Bu çalışmaya doğrudan ve dolaylı olarak katkı sağlayan görüşmeciler, atalarının yörede Rum olduklarını düşündükleri ancak Rumca konuşan Türkler olabilecekleri hakkında herhangi bir fikirleri olmayan bu insanlardan Rumca'yı öğrendiklerini beyan ettiler. Ayrıca Rumca bilmelerinin etnik kökenleri hakkında herhangi bir tereddüt teşkil etmediğini ifade ettiler¹⁸⁵. Rumcanın kendileri için bir renk olduğunu kabul eden görüşmeciler kendilerini herhangi bir alt kültür veya etnisite içerisinde görmeyip, Türk toplum yapısı ile kimliğine sıkı sıkı bağlı olduklarını beyan etmişlerdir. Bu manada görüşmecilerin tamamı nerden geldikleri ve soyları konusunda herhangi bir tereddüt yaşamadan açıklayıcı olabilmişlerdir.

Görüşmeciler Çambaşı (Anaso), Taşlıgedik (Mezire-i Paçan), Gürpınar (Sumbadiyoz), Köknar (Aşağı Ogene), Eğridere (Gorgoras), Şahinkaya (Şur), Demirkapı (Hahldizen), Işıklı (Huşo), Derindere (Foliza), Akdoğan (Hopşera), Harhış (Çamlıbel), Taşkiran (Çoroş, Çoroş-ı Paçan), Maraşlı (Paçan), köylerinden bu çalışmaya katkı sağladılar. Maraşlı (Paçan), Çamlıbel (Harhış), Kumlu (Mimilos), Koldere (Vahtanç, Paçanvahtanç), Uzungöl (Şerah), Ataköy (Şinek), Kabataş (Fotinos) köyleri ile Dernekpazarı'ndan 30-35 sene öncesine dayalı görüşmeler ve yaşantılardan yararlanılmıştır¹⁸⁶.

Rumca yukarıda adını verdiğimiz veya vermediğimiz köylerin bazılarında daha yaygın; bazılarında ise konuşulmayan ancak anlaşılabilen bir dil olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak her geçen gün yeni öğreneni olmayan bir dil statüsündedir¹⁸⁷. Bu dil

182 Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini*, İstanbul 1976, s. 64. Çaykara yöresinde "eşik" ile ilgili inançlar yaygındır. Eşik üzerinde oturmak ya da eşik üzerinden bevl etmek iyi karşılanmaz. Bu eylemi yapanın "marazlanacağına" (cin çarpmasına) maruz kalacağına inanılır. Ayrıca gök gürlerken eşik üzerinde durulmaz. Bu esnada eşik üzerinde durana yıldırım çarpacağına inanılır. Bu adet Macaristan Kumanlarında da görülür. Onlar eşiği dünyalar arası geçişin sembolü olarak kabul ederler.

183 Kurban kanının kutsal kabul edilmesi nedeniyle meyve vermeyen ağacalar sürülmesi, kurban kanına herhangi bir necasetin bulaştırılmamasına özen gösterilmesi.

184 Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul 2020, s.20.

185 Dönmez, a.g.m., s. 68.

186 Bu meyandaki köylerden 1989-1991'lı yıllarda Çaykara'da faklı köylerdeki kişilerle yaşantılar üzerinden elde edilen bilgilere göre yüksek, dışarıya yeterince göç vermemiş dağ köylerinde olanların Rumca'yı iyi düzeyde bildikleri görüldü. Ancak bu kişiler okul ve sosyal ortamlarda kesinlikle bu dili kullanmazlardı.

187 Zira 50 yaş civarında olan insanların anne ve babalarının kendileriyle Rumca konuşmalarına rağmen kendileri onlara Rumca değil Türkçe cevap verirlerdi. Bu yaş grubu çocukluk ve gençlik dönemlerinde kendi aralarında kesinlikle Rumca konuşmazlardı. Şimdilerde ise bu neslin çocukları bu dili hiç bilmeden

bu özelliğiyle beraber Çambaşı, Taşlıgedik, Karaçam, Köknar, Uzungöl, Akdoğan, Huşo, Taşkiran, Uzuntarla gibi köylerde daha yaygın olarak kullanılabilmektedir. Bu köylerde de sadece 40/50 yaş üzeri olup çocukluğu köylerde geçenler bu dili kendi aralarında sohbet dili olarak kullanmaktadırlar. Günlük siyasi, kültürel veya entelektüel konuşma ve tartışmalarda kullanılmayan bir dil özelliği göstermektedir. Çünkü bu yönlerde bir yenilenme gerçekleşmemiştir. Ataköy, Maraşlı, Koldere, Şahinkaya, Kumlu, Derindere, Demirkapı gibi köylerde anlaşılan ancak konuşulamayacak düzeyde kalmıştır. Bir dönemler bu köylerde Rumcanın bilinçli olarak terk edildiği ve evlerde ev halkı tarafından konuşulmasına bir nevi yasak konulduğu görülür¹⁸⁸. Kumlu, Maraşlı ve Işıklı köyleri Rumca konuşan köylüleri (Çambaşı, Taşlıgedik, Uzungöl gibi) “halt”, dağlı, “yobaz” olarak tanımlarlardı. Bu dilin bahsi geçen köylerde erken terk edilmesinin bir diğer nedeni de dış göçtür.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Rumcanın Çaykara merkeze yakın olan köylerde daha az, dağ köylerinde daha fazla konuşulduğu nazariyesi bizi doğru bir sonuca ulaştırmaz. Zira yüksek köylerde yaşayanların (ki bunların birçoğu coğrafi olarak yayla yükseltisindedir) yaşam koşullarının zorluğundan Trabzon’a ve Türkiye’nin diğer kentlerine, aşağıdaki köylerin (Ataköy, Paçan vb.) şehir hayatı, eğitim ve bürokratik sistemine daha erken entegre olmaları böyle bir sonucu ortaya çıkartmıştır. Yine Koldere ve Şahinkaya köylerinde bu dilin az kullanılması bu köylerdeki sel felaketleri sonrası insanların Türkiye’deki diğer birtakım vilayetlere göç ettirilmeleriyle de ilgilidir. Bu insanlar Van’ın Özalp, Erzincan’ın Tercan, Muş’un Bulanık ilçelerine gidenler¹⁸⁹ belli bir zaman sonra Rumcayı tamamen terk ederek bulundukları yerlerde Kürtçeyi öğrenmişlerdi. Bu insanların Van’da “Laz” memleketleri olan köylerine döndüklerinde de “Kürt” olarak tanımlanmaları ilgi çekicidir¹⁹⁰. Ayrıca yüksek dağ köylerinin coğrafi olarak Bayburt’a yakın olmalarından ve sosyo-ekonomik ilişkilerin onlarla daha sıkı olmasından dolayı Rumca zamanla buralardaki işlerliğini yitirmiştir¹⁹¹. Örneğin Demirkapı, Aso, Yente, Derindere gibi köyler.

Çaykara’da uzun yıllar yaşayıp ömrünü burada tamamlayan insanlar, halen burada meşgalesine devam eden sakinlerle ve Türkiye’nin değişik yerlerine dağılmış Çaykaralılarla yaptığımız görüşmelerde, Rumcayla kimsenin bir sorununun olmadığını ancak bir dönemler bu dili aile ortamları haricinde konuşmanın ayıplandığını gördük. Şu zamanda ise artık sadece elli yaş üzeri insanların yine eskiden olduğu gibi Türkçeyle karıştırarak bu dili “yerine” göre kullandıklarını ifade edebiliriz. Yerine göre den kasıt eskiye dayalı samimi

yetişmektedirler.

188 Kumlu köyü eşrafından olan meşhur Stuba Hocayla defalarca yaptığımız görüşmelerde ve Çambaşı köyünden meşhur marangoz ve değirmen ustası Marden’le her ikisinin tanık olduğumuz diyaloglarında Rumca konuşmazlardı. Stuba hocanın kendisine “köyünüzde neden Rumca konuşulmuyor da 15 dakika yürüme mesafesindeki Çambaşı’nda konuşulur?” diye sordüğümüzda, kendilerinin Rumca bildiklerini ancak Rumca ayıplandığından, çocukları öğrenmesinler diye evde hiç Rumca konuşmadıklarını ifade etti. Aynı zamanda büyük bir alim olan Stuba Hoca kendi dini kaynaklarında herhangi bir dip notun Rumca olarak düşülmediğini de ifade etti. Görüşme tarihi, Eylül 1997.

189 Hikmet Öksüz, “Muştaki Çaykaralılar ya da Çaykara Kökenli Muşlular” 17.03.2019. <https://www.caykaragazetesi.com/gurbet/mustaki-caykaralilar-ya-da-caykara-kokenli-muslular-46755/>

190 <https://www.caykaragazetesi.com/tarihimiz/caykaradan-vana-yerlestirilen-aileler-tubitak-projesi-oldu-63243/>

191 Dönmez, a.g.m., s.47.

arkadaş ortamlarıdır. Bunun haricinde köylerde kalan bu yaş grubundaki insanlar sohbet ortamlarında bu dili tercih edebilmektedirler. Köyleriyle bir şekilde bağlantısı olan 30-40 yaşa kadarki birçok kişinin bu dili anlasa da konuşmadığını söylemek mümkündür. Bunun sebebi erken yaşlarda, başta eğitim olmak üzere çeşitli nedenlerle Çaykara'daki ortamı terk ederek şehre göç etmeleridir.

Osmanlı Devleti'nin Çaykara'ya dair tutmuş olduğu resmi kayıtların haricinde çok fazla yazılı kaynak ve kalıntı bulunmamaktadır. Ancak bu çalışmayla Çaykara'daki etnik yapıyla ilgili çok sağlam bir sözlü tarih geleneği ve hikayelerin olduğunu gördük. Görüşmeciler atalarının kimisinin Horasandan (Erzurum), kimisinin Maraştan, Malatya'dan, Karaman'dan, Dulkadirden, Bayburt'tan, Kafkaslardan geldiklerini pek irdelemeden ifade ettiler. Ayrıca her ailenin köklü bir geçmişinin olduğunu gördük. Memişoğulları, Mirzaoğulları, Çolakoğulları, Baltacıoğulları, Solakoğulları, Sofuoğulları, Şamlıoğulları gibi. Gerek bu çalışma sırasında gerekse an itibarıyla hayatta olmayan yaşlılara, köyünüzde bu civarda tanıdığınız Rum aile var mı? Ya da kökeni Rum olan herhangi bir kişi ya da aile hakkında bildikleriniz nedir? Diye sordüğümüzda her iki soruya da Rum olan ya da evveliyatında Rum olan kişileri hiç tanımadıkları cevabını aldık. Zamanımızdan yüz, iki yüz yıl öncesinde ulaşım ve iletişim koşulları zor olsa da köy ve yaylaların birbirleriyle ileri düzeyde bir etkileşim içerisinde olduklarını görmek mümkün. Örneğin Çambaşı köyünden bir marangoz Yente ya da Haldizen'de ev, değirmen yapmaya gidebilirdi. Bu yaşam biçimi dilleri ve kültürleri birbirine taşıyarak, köyler arasında kız alıp vermeye varıncaya kadar akrabalık ilişkilerinin kurulmasına da ortam hazırlamıştı. Ancak insanoğlunun, nerden geldiği, soyu gibi sorular Çaykaralının da aklına takılı durmuştur. Alınan cevapların seri ve açık olması kanaat ve kanıtlarda pek bir tereddüt olmadığını ortaya koymaktadır. Yedisinden yetmişine vatanperverliğinin had safhada olması yörenin Kafkas ve Doğu Anadolu coğrafyasıyla kritik bir bağlantı noktasında bulunmasıyla ilgilidir. Zira bu bölge Trabzon'u karadan Doğu Anadolu ve Kafkaslara bağlayan en kestirme yol olmasından dolayı bir nevi derbent vazifesi görmüştür. Bu tür yerlerde ise milliyetçiliğin güçlü olması işin doğasına uygun düşmektedir.

Görüşme yaptığımız kişiler içerisinde hasbelkader Yunanistan vatandaşı olan insanlarla karşılaşanlar da vardı. Bu insanlar, Rumca konuşan ancak Müslüman olan bu insanlara iyi bir nazarla yaklaşmadıklarını, bunların kendileriyle hiçbir alakalarının olamayacağını ifade ettiler. Bu özeldeki görüşmenin en kilit cümlesi “bir Helen dilini kültürünü değiştirir ancak dinini asla değiştirmez”, bu bakış açısına göre onlar da bu yöredeki insanların kendileriyle bir bağlantılarının olmadığını kabullenmiş durumdalar. İonnis Sitaridov bu dili konuşanların tamamının Müslüman olduğunu ve bunların Rumluğu kesinlikle kabul etmediklerini, Türklük ve Müslümanlık konusunda hassas olduklarını ortaya koymaktadır. Bu zaviyeden İslam tezlerini destekleyecek birtakım kanıtlardan bahsedilebilir. Örneğin çok eski yerleşim yerleri, köy ve yaylalarda rastlanan, kim oldukları meçhul 400-500 senelik mezarların kibleye doğru bakması ile çok eski tarihli camilerin mevcudiyeti.

Çaykara'da yetişen birisi olarak ve burada yaşayan insanlarla yaptığımız görüşmelerde yörede güçlü geleneksel Türk inanış sisteminin olduğunu müşahade ettik. Ancak bu inanışlar burada yaşayanlar tarafından İslami bakış açısıyla “hurafe” olarak nitelendirilmektedir. İnsanlar birçok sorunla karşılaşp, sıkıştıklarında bu inanışların icaplarına göre hareket

etmekten kaçınılmazlardı. Bunlara dair somut bir takım ritüel ve işaretler yakın zamanlara kadar gelmiştir.

Çalışmamıza doğrudan katkı sağlayan, görüşme yaptığımız kişilerin ad ve soyadları ile cinsiyetlerini kullanmadan; köyleri ve yaşları hakkındaki bilgileri vermek suretiyle görüşme özetlerini aşağıdaki bölümlerde veriyoruz.

Huşo, yaş, 50:

“Rumca’yı annem ve babaannemden öğrendim. Türkçeyi de annem, babam, babaannem, abilerimden öğrendim. *Kökenimiz Türk’tür. Türklükle gurur duyuyoruz* “Rum dölü” deyimini eskiler Rum olmanın çok kötü bir şey olduğunu hissettirmek için kullanırlardı. Çok şükür Türk ve Müslümanız”.

Çambaşı, yaş, 65:

“Rumca’yı aile içi ve çevremden, Türkçeyi ebeveynlerimden ve anneannemden öğrendim. Anne Annem hiç Rumca konuşmazdı. Kendisi Ataköy’den idi. O köyde bilinçli bir şekilde Rumca konuşulmadı. Ortaokulu Ataköy’de okudum. Rumca konuşan öğrenciler Türkçe konuşmada ve Türkçe derslerinde çok fazla sıkıntı yaşadı. Ben aile içinde çoğu zaman Türkçe konuşulduğu için akranlarıma göre daha iyiydim. Ama yine de Rumca’yı iyi konuşabiliyorum. Babam Türklüğümüzden çok bahsederdi ve Maraş ya da Malatya tarafından geldiğimizi söylerdi. Çocukluğumda babamın anlatması nedeniyle kendimi daima Türk ve Müslüman hissettim ve hissediyorum. Öncelikle şunu düzeltelim. “Rum dölü” deyiminin beddua değil aşağılamak için söylenen bir söz olduğunu düşünüyorum. Eskilerimiz hatta bizler de kendilerini Türk ve Müslüman addettikleri ve Rumluğu kabul etmedikleri için ve Rum olmak kötü insan olarak kabul edildiğinden dolayı denmiş olabilir. Mesela Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde (Erzurum, Van, Bayburt gibi bölgelerde) Müslüman halk birini kötülemek ve aşağılamak için “Ermeni dölü” deyimini kullanır. Ben şunu da eklemek isterim. Bana göre birçok örf, adet, gelenek, dil ve hatta bazı dualar ki bu duaları başkalarına öğretmemek kaydıyla okunan dualar vardı. Köpek, kurt bağlama, cinlerden korunma, bazı hastalıkların iyileşmesi için okunan duaların hiç birisi İslami değil. Demek ki bölgemizin insanları Rumlarla ya beraber yaşadılar ya da birçoğu dönmedir. Rum ve Ermenilerin yaşadıkları bölgelerdeki dönme ailelere bilinçli bir şekilde Türk ve Müslüman isim ve soyadı verilmişti. Ama bizim bölgede hiç böyle bir aile duymadım. Aslında bu konu gerçekten iyi araştırılmalı kökenimizi doğru bilmek bence doğru bir şeydir gerçi inancımız açısından çok önemli değildir. Önemli olan Müslüman olmak ve öyle ölmektir”.

Kökner, yaş 45:

“Rumca’yı köyde öğrendim. Herkes önce konuştuğu için öğrenme konusunda belirli kişi olmamıştır. Türkçeyi kısmen evde geri kalan kısmını okulda öğrendim. Yine süreç içerisinde büyüklerimiz Türkçe konuşurdu okulda genel olarak herkes Türkçe konuştuğundan öğrenme konusunda zorlanmadım. Çocukluk dönemimizde köken konusu pek gündeme gelen bir şey değildi. Sonraki yıllarda özellikle Yunanistan’a giden birkaç kişinin lokal söylemleri olmuştu. Ama bizim orada pek tuttu denilemez. Bu konu hakkında pek yorum yapan olmazdı. Kendimizi Türk ve Müslüman olarak hissettiğimizden Rum olma konusunda bir yorumum yok. “Rum dölü” söylemi ya da bedduayı bizim orada kullanan yok

veya ben duymadım. En azından bizim evde böyle bir beddua kullanılmıyordu. Mahallede de duyduğum bir beddua değildir”.

Kökner, yaş 41:

“Rumca’yı ailem ile aile büyüklerimizden, Türkçeyi de ailem ve okulumdan öğrendim. Eskiler köyümüzün yedi Rum kardeşin soyundan türediğini söylerdi (İspatlanamamış bir söylenti. Biz kendimizi hep Türk bildik. Gerçekten hangi köken olduğumuz konusunda iki milliyet de olma ihtimali çok yüksek. Ama ben kendimi Türk hissediyorum. Önemli olan insan olmaktır. Zikredilen bedduayı hiç duymadım ama bedduadan ziyade hakaret amaçlı kullanıldığını düşünüyorum. Ama ben hakaret olarak görmüyorum. Kökenimizi bilmiyorum ama annemin babaannesi hiç Türkçe bilmezdi. Daha doğrusu o yaş gruplarının çoğu bilmezdi”.

Kökner, yaş 34:

“Rumca’yı ev halkından, Türkçeyi evde ve çevrede duyarak çoğunlukla okuldan öğretmenlerden öğrendik. Eskilerimiz soyumuzun Türklerden geldiğini düşünürlerdi. Ben de kökenimin Türk olduğunu düşünüyorum. Ve bununla da çok gurur duyuyorum. Belirtilen bedduanın memleketimizde Rumların da yaşaması sebebiyle söylendiğini düşünüyorum. Rumlarla olan ilgilimiz sadece bize bıraktıkları dil bence. Ve şu yaşadığımız dönemle eski dönem Rumca dili bence çok farklılık gösteriyor. Zamanla kaybolacaktır”.

Kökner, yaş 45:

“Rumca’yı pek bilmem. Türkçeyi ailemden öğrendim. Rumlarla bir arada yaşadığımız söylenir. Köken hiç önemli değil. Öncelik insan olmaktır. Rum dölü olarak değil de “Ermeni” diye kızarlardı”.

Çambaşı, yaş 60:

“Rumca’yı annemden öğrendim. Evde konuşulurdu. Baba tarafım Türkçe konuşur Rumca hiç konuşmazdı. Babam yüzde yüz Türk. Ana tarafım %50 Rum. “Rum dölü” bedduası bizde yoktu. Kökenimizde Rumluk var mı diye bilemiyorum. Rum veya Türk olmanın benim açımdan hiç mi hiç önemi yok. Türklerin diğer ırklardan bir üstünlüğü yok. Zaten insan olmak yeterli olur bence. Bizim yörede Rum yok. Ailelerimize Rum hatunlar katılmıştır. İyi ki de katıldılar. Bizde krifino diye tarla var. Adamın Rum kızları vardı. Muhtemelen kızın birini almıştır bizden biri. Dolayısı ile Rum kanı bulaşmış olabilir. İyi ki de bulaşmıştır. Zira Rumlar sanatkâr ve namuslu insanlardı. 1980’li yıllarda Gürcistan’ının bir bölgesine gittim. Burada Çaykara’da konuşulan Rumca’yı konuşanların olduğunu gördüm. Onlarla konuştuk. O insanlar kendileri gibi konuşan bizleri görünce çok mutlu oldular. Ve hemen şu soruyu sordular. Sünnetli misiniz değil misiniz? Biz de sünnetli olduğumuzu söyledik. Bundan sonra bu soruyu soran Rum “Eyvah, Eyvah, Eyvah” dedi. Siz bizden değilsiniz ya da Rum değilsiniz. “Rum dilini değiştirir ama asla dinini değiştirmez” siz o zaman Rum olamazsınız demişti.

Özdil Beldesinden Hatipoğlu soyadlı yaşlı bir hocayla 1985’te onun da babasına dair yaşanmış bir hikâyeye tanık oldum. Hikâye takriben 1900’lı yılların başına kadar uzanan bir hikâye. Hatipoğlu hoca Özdil’de Türk, Ermeni ve Rum köylerinin olduğunu Rumlarla aralarının çok iyi olduğunu ancak Ermenilerle anlaşamadıklarını anlattı. Günün Birinde bir

Rum Müslüman olmak talebiyle Hatipoğlu hocanın yanına gelmiş ne yapması gerektiğini sormuş. O da boy abdesti alarak tekrar yanına gelmesini söylemiş. Ertesi gün yanına gelen Rum'a kendisinin söyleyeceklerini tekrar etmesini söyleyerek kelime-i tevhit ve kelime-i şهادet getirtmiş. Adam hocanın söylediklerini tekrar ederek ortamdan ayrılmış. Tam kapıdan çıkarken adam yığılmış ve ölmüş. Hoca da "vay Ruma bak saniye farkıyla geçti, solladı bizi demiş". Bu hatıra aslında Rumların vakti zamanında Trabzon'da Türklerle beraber yaşadıklarını ortaya koymaktadır".

Eğridere, yaş, 92.

"Rumcayı çocukluğumda ailem ve etrafımdakilerden, Türkçeyi annem babam ve ailemden öğrendim. Eskiler anne baba dedelerimizin babaannelerimizin Türk olduklarını ve onlarla ilgili hikayeler, kahramanlık menkıbeleri anlattıklarını hatırlarım. Kökenimin Türk olduğunu düşünüyorum. Karakter özelliklerim yaşam biçimi dolayısıyla duygularım da bunu bana hissettiriyor. Yaşadığım coğrafyada geçmişimizin de bizleri naklettiği bilgilerle bu kanaate ulaştım. Eskilerimiz beddua ederken veya hakaret ederken "Rum dölü" ve Yunan gibi ifadeleri kullandığını çocukluğundan itibaren çok iyi bilirim. Yunanlıların ve Rumların tarihte bize yapmış oldukları zulümden kaynaklandığını düşünüyorum. Bir dönem bölgemizde esnaf ve zanaatkarların Rum olması sebebiyle bizler de bizim büyüklerimiz de bu dili öğrendik. Fakat kimlik konusunda kültür ve inanç konusunda Müslüman Türk kimliğimin dışında başka bir kimliği asla kendime yakıştıramam. Bunu hem öğrendiklerim hem yaşam biçimi hem de geçmişteki büyüklerimizin bizlere yapmış oldukları anlatımlar gereği düşünmekteyim".

Karaçam, Yaş, 51:

"Rumcayı annemden babamdan duyduklarım kadarıyla aslında fazla da bilmiyorum. Türkçeyi annem babam da konuşuyordu. *Türkiye'de yaşıyoruz Türkçe* konuşulması normal. Yaşlılar Rumluğu kabullenmese bile acaba derlerdi karıştı mı falan...Ben Türk olduğumuzu düşünüyorum ve gurur duyuyorum. Rum dölü deyimini demek ki kendilerini Rum olarak kabul etmedikleri için öyle azarlıyorlardı. Bizde de kızdık mı Ermeni dölü deriz. O bir küfür aslında... son olarak benim diyeceğim ırkçılık iyi bir şey değil. Ama sonuçta Allah bizi Türk yarattı diğer ırkları da Allah'ın yarattığından herkes değerlidir. Ben de Türk olmaktan onur ve gurur duyuyorum. Elhamdülillah derim iyi ki *Türküm*".

Yeşilalan, Yaş, 49:

"Rumcayı çevremden, *Türkçeyi ailemden öğrendim*. Dedem, babasının seferberliğe gittiğini dahada gelmediğini söylerdi. Ayrıca dedemin dedesinin dedesi Maraş'tan geldiğimizi söylerdi. Türk oğlu Türk olduğumuzu düşünüyorum. Genelde "Ermeni yavrusu" sözünü duyardım. *Önce* Müslüman sonra Türk olduğumuzu başka bir şey aramaya gerek olmadığını düşünüyorum".

Taşlıgedik, Yaş 48:

"Rumcayı baba annemden, Türkçeyi okulda *öğrendim*. *Eskiler* hep Rumca konuşurdu. Köken belli değil. Ama Türk hissediyorum. Rumları sevmedikleri için Rum dölü demişler. Dil zenginliktir. Rumcayla gurur duyuyorum. Atalarımızı seçme imkânımız yok."

Çambaşı, Yaş 51:

“Rumcayı aile büyüklerinden öğrendik. Ortak dil olduğu için konuşuyorduk bunu. *Türkçeyi okuldan bir de erkeklerin gurbete gitmelerinden dolayı öğrendik, Türkçe konuşmayı daha da ilerlettik. Biz Rum değiliz. Kökenimizin Konya’dan geldiğini ifade etti büyüklerimiz. Türk olduğumuz içinde de mutluyuz. “Rum dölü” deyimi bir beddua dil alışkanlığı olabilir, kızınca birçok şey deniyordu”.*

Taşkıran, Yaş, 51:

“Sadece bir örnek vereceğim. Bizim köyde Karamande diye bir aile var. Bunların aslında Karamanoğulları'ndan gelme oldukları aşikâr. Bunun gibi birçok örnek vardır”.

Çambaşı, Yaş 65:

“Eskiden Rumlarla beraber yaşıyorduk. Onlarla kız alınıp verildi. Dolayısıyla aynı ortamda yaşayıp bazılarının asimile olduğu söylenir. Dedelerimiz kendi kökenlerinin *Mirzaogullarından geldiğini söylerlerdi. Rumlara ait köyümüzde herhangi bir kalıntı herhangi bir tabela olmadığını biliyorum. Ben kendimi Müslüman ve Türk hissediyorum”* Bizi Trabzon’un fethinden sonra sağdan soldan topladılar buralara yerleştirdiler”.

Şahinkaya, Yaş, 75:

“Rumcayı mahalledeki arkadaş çevresinden, *Türkçeyi* □anne, baba, dede, ninemden evde konuşulurken öğrendim. Kökenimiz Irak Türklerine dayanıyor. Fatih Trabzon’u feth ettikten sonra buraya göçmüşüz. Türk olunmaz Türk doğulur. Bahsedilen beddua bizim kullandığımız bir tabir değil”.

Gürpınar, Yaş, 75:

“Rumcayı büyüklerimizden anne ve babamızdan köydekilerden öğrendim. Fakat ben orta öğretim için Çaykara’da okurken Karaçamlı arkadaşlarımın Rumcası bizden farklı ve daha zengin kelimelere sahipti. Kaldı ki nerden geldiğimiz konusu hepimizin aynı yerden geldiği söylenemez. Kimi Amasya’dan, kimi Anadolu’nun diğer yerlerinden, 1500’li yıllarda Rusya tarafından gelenler olmuş. Bizim bölgedekiler *Sofuoğulları diye adlandırılır. Horasan hikâyesi çok yaygın. Horasan’dan bir kısmı Erzurum’a bir kısmı da Çaykara tarafına gelmişler. Onlardan aramızda kim olduğunu çok iyi bilmiyoruz. Eskilerimiz Rum dölü derlerdi çünkü ilk tanıştıkları gayri müslim onlar olduğu için”.*

Çambaşı, Yaş, 70.

“Rumca ve Türkçe ikiz kardeş gibidirler. “Açıp bakmadığın çuvala denekseriz to kovalı” (açık bakmadığın çuvalda ne olduğunu nerden bileceksin). *Çarşıdan bez almaya giden bir kadına dükkân sahibi alacağından fazla bez verince kadın, fazla olduğunu “miçerizis miçerizis, para yetmez” (yırtma yırtma, param yetmez). Örneklerinde olduğu gibi cümlelerin yarısı Türkçe yarısı Rumca. Çaykara’daki dilin özeti budur. İstanbul’da yakın bir zamanda bir rumla tesadüfen karşılaştım. Onun dilinden konuştuğunu duyunca onunla diyalog gelişti. Rum bana nereli olduğumu sorar? Ona “pontika” deyince kadın silkelenerek söylenir ve oradan uzaklaşır? Çünkü gerçekte kendilerinden olmayıp kendileri gibi görünen Ortodoks Türklerden haz etmemektedirler. Çünkü tarihte Ortodoks Türkler Malazgirt’ten beri hep Rumların karşısında durarak “gerçek saflarının” içerisinde yer almışlardır”.*

Çambaşı, yaş, 57:

“Rumca’yı büyüklerimizden dedelerimizden öğrendik. Köyümüzde frankuliyoz mevinde Rumların yaşadıkları anlatılırdı. Bizimkiler de onlarla beraber yaşadıklarından Rumca’yı onlardan öğrenmişler. Ancak bizim Rumca dediğimiz tam bir Rumca değildi. Türkçeyi de ilk olarak evde öğrendik ve okulda geliştirdik. Evde genelde Rumca konuşulurdu ancak elbette ki Türkçe de konuşulurdu. Kökenimiz yüzde 99 Türk’tür. Çünkü biz Rumca’yı yarım yamalak konuşuyorduk. Ancak Türkçeyi tam olarak konuşuyorduk. Mesela sayıları Rumca olarak ancak beşe kadar sayabiliriz. Beşten sonra altı ve devamı tamamen Türkçe. Demek ki atalarımız Türkçe konuştuklarına göre burada Türkler de yaşamaktaydı. Dedelerimizin anlattıklarına göre kimimizin Aydın’dan kimimizin de Kafkaslardan geldiği yönündeydi. Bizler de Türk ve Müslümanız. Eskilerimiz hatta annem beddua ederken ya da arsızlık yapan çocuğu azarlamak için “Rum dölü” deyimini kullanırlardı. Kötü, sevilmeyen anlamında kullanılırdı. Aslında bu deyim bile bizlerin kökende Rum olmadığımıza bir kanıttır. Son olarak eskilerimiz bazı el sanatlarını kaval ve kemençeyi Rumlardan öğrendiğimizi söylerlerdi. Yaylalarda bazı yerlerde kömür ocakları olduğunu bunların da Rumlardan kaldıklarını anlatırlardı”.

Çambaşı, yaş 84:

“Bizim kökenimiz Mirzaoğullarından gelir. Horasan’dan göç ederek Çaykara’ya geldik. Çaykara’da Hadi dediğimiz yerde Rumlar esnafılık yapaktaydılar. Bizler de onlardan alışveriş yapardık bu şekilde Rumca’yı onlardan *öğrenmiş* olduk. Ben medrese talebeliği yaptım buralarda hiçbir zaman Rumca diliyle bir eğitim yapılmadı. Köyümüzde Rum olarak bildiğim bir aile yok. Babamdan da böyle bir aile olduğunu duymadım”.

Taşkıran, Yaş, 52.

“Rumca’yı evdekilerden öğrendim. Eskilerimiz Rum dölü deyimini kullanırlardı. Büyüklerimiz birbirlerine kızdıklarında veya bir yaramazlık yaptığımızda bize bizden değilsiniz, ikrah edilmiş manasında bu deymi kullanırlardı”.

Taşlıgedik, yaş, 42.

“Her ikisini de aile içinde ve köyümde günlük hayatta konuşarak öğrendim. Eskiler kökenimizin Türk olduğunu bunda şüphe olmadığını söylerlerdi. Kökenimizin Rum olduğunu düşünmüyorum. Çünkü düşünüş ve hissiyatım bu yönde. Hayatı algılayışım bu kültürün kodlarıyla örtüşüyor. Büyükler beddua ederken "Rum dölü" şeklinde değil de "Gavuro bul" (gavur yavrusu) *şeklinde beddua* ederlerdi”.

Çambaşı, yaş 41:

“Rumca’yı köyde, Türkçeyi anne ve babamdan öğrendim. Anne ve babam soyumuzun Türk olduğunu, atalarımızın Karaman’dan *göç ederek geldiklerini anlatırlardı*. Ben şahsen kendimi Rumca konuşan Türk olarak hissediyorum. Rum dölü diye bir hakaret ya da bedduaya tanık olmadım”.

Çambaşı yaş, 84:

“Önceden Rumlarla beraber yaşıyorduk. Bazılarımız hiç Türkçe bilmezdi. Ama bizim köyde Rum olduğunu hiç duymadım ve yaşlılarımızdan da işitmedim. Buralarda değişik inanışlar var. Biz bunların hepsinin hurafe “Rumlardan kalma adetler” olduğuna inanıyoruz. Belki de bunlar da Rumlardan kalmıştır”.

Şahinkaya, yaş 42.

“Rumcayı anlarım ancak konuşamam. Dede ve ninelerinin Rumcayı daha iyi konuştuklarını, aile olarak erken tarihlerde köyden ayrılarak şehre göç ettiğimizden dolayı bizde Rumca konuşma dili olmaktan çıktı. Atalarımız Kafkaslardan göç ederek ve mevcut köyümüze yerleştiler. Hatta bu köyün ilk kurucularındandırlar. Dedelerim köyümüzde herhangi bir Rum aile tanımadıklarını ifade ederlerdi.

Derindere, yaş 55.

“Ben Rumca bilmem. Bazı kelimeleri bilirim. Onun haricinde herhangi bir bilgim yoktur. Bizim atalarımız bu köyün yerlilerindendir. Ancak diğer yayla ve köylerle hep diyalog halinde olmuşuz, dolayısıyla eskilerimizden bu dili bilenler vardı.”

Şahinkaya, yaş 50.

“Ben Rumca konuşamam ancak anlarım. Babam Rumcayı iyi bilirdi annem “Paçanlı” olduğundan o Rumca bilmezdi. Hemen bizim köyün altında Vahtaç’ta büyük bir yerleşim yeri vardı. Atalarımız buradaki Rum esnafla alışveriş yaparak Rumcayı onlardan öğrenmişlerdi. Eskilerin “urum dölü” deyimini kullandıklarını bunun aşağılayıcı bir şey olmadığını düşünüyorum. Rumca bazı köylerde daha fazla konuşulmaktadır. Az konuşulan köylerin erken zamanda köylerini ederek şehre göç etmeleri sonucu bu dil kullanımı da azaldı. Yörede Türk tarihiyle ilgili bazı inanışlar var mesela “kuko”nun ötüşü ve buna birtakım manalar verilmesi gibi. Bunların da Türk kültürüyle ilişkili var diye düşünmekteyim”.

Demirkapı, yaş 70.

“Ben hiç Rumca bilmem. Köyde bu dili bilen birilerinin olduğunu da bilmiyorum. Atalarımız köye Maraş’tan ve diğer Anadolu diğer taraflarından gelip yerleştiklerini anlatırlardı.”

Derindere, yaş, 55.

“Kaynanam ve kaynatam Rumcayı konuşur ve anlardı. Ancak şimdiki nesil sadece Rumca küfür etmeyi biliyor. Başka bildikleri kelime yok. Burası yüksek bir köy olduğundan kışlar çok zor ve uzun sürmekte. Bir de burada sadece hayvancılık yapılmakta. Dolayısıyla geçinmek zor. Bundan dolayı yeni nesil buralardan erken ayrılmış ve şehre çalışmaya gitmişler. Benim kayın babamlar buranın yerlileridir. Onlar Rumca bilirdi biz karşılıklı konuşurduk”.

Akdoğan yaş 45.

“Ben Rumca konuşamam. Ancak bazı kelimeleri anlayabilirim. Bizim aile 250-300 sene önce, önce Bayburt’a sonra da kendi köyümüze yerleşmiş. Köyümüzde Rumca bilenler var. Onlar Rumlara biraz daha fazla yakın olmuşlar”.

Çaykara'nın değişik köylerinde/mahallelerinde yaşayan insanlarla yaptığımız görüşmeler neticesinde insanların genel itibarıyla ve yaşlıların anlatmalarına istinaden Rumlarla beraber yaşandığından dolayı Rumcayı onlardan öğrendiklerini beyan etmişlerdir. Ayrıca birçoğu Rumcayı ve Türkçeyi ailelerinden ve çevrelerinden öğrendiklerini Rumcanın kendileri için bir zenginlik olduğunu ancak etnik manada kendilerini Türk ve Müslüman olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Sonuç:

Trabzon'un küçük ve sarp bir coğrafyasına hapsolmuş Çaykara ilçesi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren ilmi faaliyetlerdeki etkinliğiyle kalıplarını aşarak etkisini payitaht İstanbul'dan diğer Osmanlı kentlerine kadar hissettirmişti. Bugün de aynı eksenlerdeki faaliyetlerle tüm Türkiye'ye hizmet sağlayan önemli merkezlerden birisi olmaya devam etmektedir. Çaykara Trabzon tarihi içerisinde şehirleşmenin rutin öğretilerinin ters yüz edildiği bir coğrafyadır. Şehirleşmenin sahilinden iç kesimlere doğru değil de yukarıdan aşağıya gerçekleştiği istisna örneklerden birisidir. Yaşantılar ve tarihi veriler üzerinden ulaşılan bu bilgi yöresinin Türk ve İslam köklerinin kaynağına ne kadar yakın olduğunu ortaya koymaktadır. Zira tarihi süreçte Rumların sahil kesimlerinde ve şehir merkezlerinde yaşadıkları bilinmektedir. Kolonizasyon faaliyetlerinin ise yerleşmek değil sömürmek üzerine tasarlandığı tarihi bir gerçekliktir.

Yunanlı Ksenefon, M.Ö. 400'lerde kaleme aldığı "onbinlerin ricatı" adlı eserinde, İran'dan dönüşü sırasında takip ettiği güzergâh olan Haldizen-Solaklı hattında birçok milletin olduğunu ve bunların savaşçı topluluklardan oluştuklarını, kendi (Helen) dillerini konuşmadıklarını anlatır. Çaykara o tarihlerden Milattan sonraya ve özellikle Osmanlıların Trabzon'u aldıktan sonraki süreçte çok daha belirgin ve sistematik bir Türk etkisine maruz kalmıştır. Trabzon'u Kafkaslara ve İran'a bağlayan bu coğrafyada gerek Bizans'ın gerekse Trabzon Rum İmparatorluğunun zorla empoze ettiği Hristiyanlık ve onun dili olan Rumca yöre insanları üzerinde etkili olmuştur. Ancak bu etki yörede konuşulan eski Anadolu Türkçesini ve Orta Asya mahreçli Türk kültür izlerini gölgede bırakacak mahiyet arz etmez. Bu çalışmayla Çaykara'da yaşayan insanların bugüne kadar Rumcayla barışık olarak yaşadıklarını bunun onların etnik kimliklerinde ve dinlerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını ortaya koyduk. Coğrafyanın insanlara kazandırdığı dirençle beraber sabır, hoşgörü ve kanaatkârlık, Rumcayı da içerisine alan evrensel birtakım insani niteliklerin de gelişmesine katkı sağlamış oldu. Yakın tarihte ve günümüzde bu çalışma ekseninde görüştüğümüz insanlar, günlük konuşa ve sohbet dilinde Rumcayla Türkçeyi karışık olarak kullandıklarını ve bunun bir alışkanlık halinde geliştiğini ortaya koydular. Eski Anadolu Türkçesinin yanında yörede çok etkili olan bazı inanışların farkında olan üniversite mezunu görüşmeciler bunların eski Türk kültürüyle olan irtibatını kurabilmekteler. İslami hassasiyeti daha güçlü ancak eğitim düzeyleri daha düşük olan insanlar bu inanışları "Rumlardan kalma adetler" ya da "batıl inançlar" olarak tanımlamışlardır. Yine daha yaşlı kesim atalarının Rumcayı, Rumlardan öğrendiklerini ancak Türkçeyi nereden nasıl öğrendiklerine dair bir açıklama yapamamışlardır. Dolayısıyla sadece dil üzerinden giderek ve gerçekte insanların neler hissettiklerini yakinen öğrenmeden bir yöreyi ilzam etmek bir millete reva değildir. Zira hem görüşmecilerin kendi ifadeleri hem de diğer tarihi argümanlar buna müsaade etmeyecek düzeyde zengindir.

Kaynakça

- 1- AĞIRALIOĞLU, Necati, "Çaykara Türkçesinin Kelimeler ve Diğer İlçelerle Ortak Kullanılanlar", [Çaykara Türkçesinden Kelimeler \(caykaragundem.com\)](http://caykaragundem.com). 25.04.2018.
- 2- ALBAYRAK, Haşim, *Of ve Çaykara*, 1. Cilt, Cantekin Matbaası, 1986, Ankara.
- 3- BAYRAKTAR, Rasim, "Kuman/Kıpçakların/Atabeklerin Dini -Mezhepsel Kimliğinin Şekillenmesi", *Hars Akademi*, C:5/1, 2022, s. 138.
- 4- BOSTAN, M.Hanefi, "17.yy Avarız ve Cizye Defterlerine Göre Of Kazasının Nüfus ve Etnik Yapısı", 14. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C: II., S: 1., 2005, Ankara, s. 415.
- 5- -----, "Kahramanmaraşlı Saçaklızadeler'in Of ve Çevresinin İslamlaşmasına Yaptığı Katkıları", *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, 2016, İstanbul, s.387.
- 6- -----, "Nereye Gitti Bu Pontus", *Tarih ve Düşünce Dergisi*, S: 2002/3, 2002, İstanbul, s.36.
- 7- -----, *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu, 2002, Ankara.
- 8- GÖKDAĞ, Atsız, Bilgehan, "Doğu Karadeniz'de Konuşulan Diller Ve Türkçe İle Etkileşimleri", *Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karadeniz Araştırmaları*, S: 31, Güz 2011, s.111-134
- 9- AYDEMİR, Hakan, "Macaristan Kuman-Kıpçaklarından Kalan Bir Sayışmaca Üzerine Dilbilimsel Açıklamalar", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları, (VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı'nda)*, S.18, 2018, Ankara, s. 200.
- 10- BERBER, İlker, *Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözcüklerinde Sosyal Ve Kültürel Yaşam*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, Denizli, s. 224-322.
- 11- BİLGİN, Mehmet, *Doğu Karadeniz Tarih Kültür İnsan*, Serander Yayınları, 2002, Trabzon.
- 12- BRENDAMOEN, Bernt, "Anadolu Ağızlarındaki Sözdizimi Üzerine Bir Not", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, Sayı:3/3, Bahar 2008. s.4.
- 13- ÇORUHLU, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Ötügen, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2020, İstanbul.
- 14- COŞAR, A.Mevhibe, "Bir Kimlik İşaretleyicisi Olarak Dil Ve Trabzon Ağızlarında Arkaik Hususiyetler", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Karadeniz Araştırmaları dergisi*, C:1, S:1, 2015, Trabzon, s. 248

- 15- -----, “Trabzon Ağızlarında Bir Fiilin Kullanılması”, *KTÜ, Dil Araştırmaları*, S: 7, Güz 2010. s. 77.
- 16- ÇETİNKAYA, Tülay, *1135/1722 Tarihli Sicil Defterine Göre Trabzon’un Sosyal Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2006, İstanbul.
- 17- ÇIBLAK, Nilgün, “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, S:15, s. 103-125
- 18- ÇUMAN, Kemal, *Haykırışlar Yüzüncü Yılında Cumhuriyetin Çınarları*, Eser Ofset Matbaacılık, 2023, Trabzon.
- 19- ÇAY, Abdülhaluk / DURMUŞ, İlhami, “Bozkırların Eski Toplulukları: Avrasya’da Saka Çağı”, *Türkler*, C: 1, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 877.
- 20- DOĞAN, Levent, “Türk Kültüründe Hayvanlar ve Hayvan İsimleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S:12, 2001, s. 622.
- 21- DÖNMEZ, Yağmur, *Ulus-Devlet, Milliyetçilik Ve Etnik Kimlik: Bir Çaykara Etnografisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2019, Ankara, s. 70
- 22- DEMİRCİ, Jale, “Codex Cumanicus”, *Türkler*, C: 3, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 1284.
- 23- EKİNCİKLİ, Mustafa, “Türk Ortodokslarının Kimlikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkler*, C: 6, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 377.
- 24- EMET, Erkin, “Uygur Türklerinde Lakap verme Geleneği”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C:17, S: Eylül 2020, Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, s. 429-430.
- 25- ERDOĞAN, Özden, *18.YY’a Kadar Anadolu’daki Türkmenlerin Dini Durumu*, 2003, Ankara, s.1. Bölüm.
- 26- FATSA, Mehmet, “Trabzon Yöresinin İslamlaşma Süreci ve Zaviyeler”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 18, 2015, s. 71.
- 27- GOLDEN, Peter G., “Kıpçak Kabileleri Üzerine Notlar: Kimekler ve Yemekler”, *Türkler*, C: 2, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 1341.
- 28- GENÇ, Tuğçe, *Trabzon Örneğinde Türkçe Rumca Dil ilişkisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021, Ankara.
- 29- GÖKBEL, Ahmet, *Kıpçak Türkleri Siyasi ve Dini Tarihi*, Ötüken Yayınları, 2021, İstanbul.
- 30- -----, “Kıpçaklarda Sosyo, Ekonomik ve Dini Yapı”, *Türkler*, C: 3, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 179.
- 31- -----, “Kıpçak ve Kumanlar”, *Türkler*, C: 2., Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 1282.
- 32- -----, “Kıpçak Türklerinde Hristiyanlık”, *Dinler Tarihi*

- Araştırmaları- III, (Sempozyum 9,10 Haziran 2001, Ankara), 2000. Yılında Hristiyanlık (Dünü Bugünü ve Geleceği, Dinler Tarihi Derneği Yayınları/3,), 2002, Ankara. s. 515.
- 33- GÜR, Süleyman, “Son Dönem Osmanlı Ulemasından Gürcizade Ahmet Efendi”, *Akademik-US*, C: 1, S:2, Güz 2017. s. 28.
- 34- İNAN, Abdulkadir, *Eski Türk Dini*, Milli Eğitim Basımevi, 1976, İstanbul.
- 35- -----, *Tarihte Ve Bugün Şamanizm*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, C: 7. Dizi S. 24,TTK Basımevi, 1986, Ankara.
- 36- KAFESOĞLU, İbrahim, ESKİ TÜRK DİNİ, Tarih Enstitüsü Dergisi, S: 3, Ekim 1972, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973, İstanbul. s.10.
- 37- KESKİN, Yılmaz, *Çaykara’da söz varlığı I*, Can Yayınları, 2019, İstanbul.
- 38- KOCA, Salim, *Türk Kültürünün Temelleri I*, Cilt:2, Damla Yayınları,2003, Ankara.
- 39- KOÇ, Özge, ALPTEKİN, M. Yavuz, Siyasal ve Kültürel Yönleriyle Trabzon’da Muhafazakarlık, Karen, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:2, KTÜ Trabzon 2016, s. 139.
- 40- KORKMAZ, Zeynep, “Trabzon Ağızları Üzerine Değerli Bir Araştırma ve Düşündürdükleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, S. 50, 2002/2, s. 71
- 41- -----, “Anadolu Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller”, *Belleten*, 2007, s. 93.
- 42- MİROĞLU, İsmet, *Fatih’in Karadeniz Siyaseti*, Çağ Yayınları, 199, İstanbul.
- 43- ÖKSÜZ, Hikmet, “Muştaki Çaykaralılar ya da Çaykara Kökenli Muşlular””17.03.2019. <https://www.caykaragazetesi.com/gurbet/mustaki-caykaralilar-ya-da-caykara-kokenli-muslular-46755/>
- 44- ÖZBARAN, Salih, *Bir Osmanlı Kimliği 14. 17. Yüzyıllarda Rum/Rumi Aidiyet Ve İmgeleri*, Kitap Yayınevi LTO, 2004, İstanbul.
- 45- ÖZTÜRK, Ayşe, “Karadeniz Bölgesi İle Macaristan Kuman-Kıpçak Coğrafyasının Karşılaştırmalı Halk İnançları”, *Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, C: XVII, S: 66, 202, Samsun, s. 385-421.
- 46- ÖZGÜR, Can, “Doğu Karadeniz Ağızlarında Kıpçakça Üzerine Tespitler” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S: 13, Yıl 2002, s.122.
- 47- -----, “Kıpçakların Dili”, *Türkler*, C: 3,. Yeni Türkiye Yayınları, 200, Ankara. s. 1267
- 48- ÖZTÜRK, Temel, “XIII Yüzyıl İlk Yarısı Trabzon Sancağı Nüfus Tespitinde Avarız ve Cizye Defterlerinin Kullanılabilirliği”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C:5, S: 5, 2008, s. 105.
- 49- SALAN, Erkan, “Eski Anadolu Türkçesinde Aruz Vezni Ve Uyağın Zarf-Fiil

Eklerine Etkisi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 26, Ocak 2017, s.1-24.

50- SARAN, Ali Kemal, *Omuzumda Hemençe*, Semih Ofset, 200, Ankara, s. 17.

51- SERTOĞLU, Mithat, *Rum Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi* İstanbul Matbaası, İstanbul 1958. s. 269-270.

52- SİLER, Abdurrahman, “XIX yüzyılda Trabzon’un Kaza ve Nahiyyelerinin Ekonomik Durumu (1869-1905)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C: 9, S: 1, s.275.

53- SÜMER, Faruk, *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992, İstanbul.

54- ŞAHİN, Aslı Çandarlı, “Kuman/Kıpçaklarda Zanaat ve Konar Göçerlik İlişkisi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 26, S:2, 2016. s. 157-163.

55- TELLİOĞLU, İbrahim, “Doğu Karadeniz Kıpçakları” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S: 48, 201, Samsun. s 72.

56- TUNCER, Rumeysa Keziban, *Çaykara Nüfus Defterleri*, Turkuaz Matbaacılık, 2017, İstanbul.

57- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Etnik Sosyoloji*, Timaş Yayınları, 1999, İstanbul.

58- TÜRKMENOĞLU, Mehmet Ali, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon, (Şer’iye Sicillerine Göre)*, Doktora Tezi, 2016, Konya.

59- TOGAN, Zeki Veleli, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 194, İstanbul.

60- UYSAL, Mustafa Ali, KARTAL, Kazım, “Miladi 1840-1850 Tarihli Reaya Defterine Göre Trabzon Vilayeti Akçaabat Nahiyyesinde Yaşayan Rum Nüfusunun Demografik ve Sosyo Ekonomik Yapısı”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, S:11(1), 2020, s. 136-142.

61- VARDAN, Nurdan, *Macaristan’daki Kumanların Kültürel Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018, İstanbul, s.200-350.

62- YÜCE, Mualla Uydu, “Kıpçaklarda Toplum ve Kültür Hayatı”, *Türkler*, Cilt: 3, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s. 244.

63- YILMAZ, Murat, *Trabzon Gayri Müslimlerinin Sosyo Kültürel ve Ekonomik Durumu 1881-1888*, KTÜ Fen Edebiyat Fak. Tarih Böl. Bitirme Tezi, 2010, Trabzon.

64- YILMAZ, Ünsal, “Yeşildal Atalar Kültüne Dair İnanmaların Türklerin Ad Verme İnanç ve Gelenekleri Üzerindeki Tesirleri”, *Milli Folklor*, S:119 Güz 2018, s. 48-58.

65- İslam Ansiklopedisi, “Şamanizm” C: 3, Milli Eğitim Basımevi, 1979, İstanbul. s. 328-330.

İnternet Kaynakları:

1- Hasan Uzun, “Uzungöl Rumcasının Farkları, <http://www.karalahana.com/2017/12/08/uzungolde-dil-caykara-rumcasinin-ozellikleri/>

- 2- <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/kof>.
- 3- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Martin_\(t%C3%BCfek\)#:~:text=Martini%2DHenry%20t%C3%BCfe%C4%9Fi%2C%201871%2D15%20at%C4%B1%C5%9F%20h%C4%B1z%C4%B1na%20sahiptir](https://tr.wikipedia.org/wiki/Martin_(t%C3%BCfek)#:~:text=Martini%2DHenry%20t%C3%BCfe%C4%9Fi%2C%201871%2D15%20at%C4%B1%C5%9F%20h%C4%B1z%C4%B1na%20sahiptir).
- 4- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Kango_\(Japonca\)#:~:text=Kango%20\(Japonca%3A%20%E6%BC%A2%E8%AA%9E%3B%20Japonca,da%20%22Kango%22%20olarak%20nitelendirilebilir](https://tr.wikipedia.org/wiki/Kango_(Japonca)#:~:text=Kango%20(Japonca%3A%20%E6%BC%A2%E8%AA%9E%3B%20Japonca,da%20%22Kango%22%20olarak%20nitelendirilebilir).
- 5- <https://tr.wiktionary.org/wiki/mancar>
- 6- <https://tr.wiktionary.org/wiki/l%C3%BCver>.
- 7- <https://sozluk.gov.tr/>
- 8- <https://en.wikipedia.org/wiki/Stupa>.
- 9- https://www.surmene.net/surmene_terimler.htm
- 10- Hanefi Bostan, “15 ve 16. Yüzyıllarda Çaykara’da Nüfus Hareketleri”, <https://www.caykaragazetesi.com/guncel/xv-xvi-ve-xvii-yuzyillarda-caykarada-nufus-ve-nufus-hareketleri-23965/>. 03.11.2016.
- 11- Yılmaz Keskin, Çaykaralılarda ve Karamanoğullarında ortak söz varlığı, Yılmaz Keskin/ Çaykaralılarda Ve Karamanoğullarında Ortak Söz Varlığı (Caykaragundem. Com). 17 Mart. 2021.
- 12- <https://www.caykaragazetesi.com/tarihimiz/caykaradan-vana-yerlestirilen-aileler-tubitak-projesi-oldu-63243/>.
- 13- <https://www.caykaragazetesi.com/gurbet/mustaki-caykaralilar-ya-da-caykara-kokenli-muslular-46755/>

Canlı Kaynaklar:

- Çambaşı Mahallesiinden: 5 Kadın, 10 Erkek.
Şahinkaya Mahallesiinden: 1 kadın, 5 Erkek.
Köknar Mahallesiinden: 1 Kadın 5 erkek.
Taşlıgedik Mahallesiinden: 5 kadın 10 erkek.
Demirkapı Mahallesiinden 1 kadın 3 erkek.
Derindere Mahallesiinden 1 kadın 2 erkek.
Eğridere Mahallesiinden: 1 kadın 5 erkek.
Yeşilalan Mahallesiinden: 2 erkek.
Huşa Mahallesiinden: 3 kadın 4 erkek.
Gürpınar Mahallesiinden: 2 erkek.
Akdoğan Mahallesiinden: 3 erkek.

Uzungöl Mahallesiinden: 3 erkek.

Taşkıran Mahallesiinden: 3 kadın, 5 erkek.

Çamlıbel Mahallesiinden: 2 erkek.

Karaçam Mahallesiinden: 5 kadın, 4 erkek.

Kumlu Köyünden: 1 kadın, 1 erkek.

(Not: Bu kişilerin bazılarının konuşmaları yukarıda alıntılanmış, bazılarının yaşantılarından analizler yapılmıştır).